Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 275 (10260) | 1976 чылдың ноябрь 23, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кеп.

Эш Л. И. Брежневтиң Румынияже чорупканы

Румынияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары, Румынияның Социалистиг Республиказының Президентизи эш Николае Чаушескунуң чалаанын өзугаар пайыралдың аян-чоруун кылып, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев Москвадан Румынияже ноябрь 22-де чорупкан.

Эш Л. И. Брежнев-биле кады Москвадан СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы Н. Н. Родионов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭТА-ның чиңгине директору Л. М. Замятин база чорупкан.

ССРЭ-ниң Күрүне туктары-биле каастаан Внуково аэродромунга эш Л. И. Брежневти эштер Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, Д. Ф. Устинов, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, Я. П. Рябов, СЭКП ТК-ның кежигүннери Б. П. Бугаев, Г. С. Павлов, Н. М. Пегов, Н. А. Щелоков, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидаттар О. Б. Рахманин, С. К. Цвигун, Г. К. Цинев, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннери А. И. Блатов, К. М. Боголюбов, Ю. М. Чурбанов, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчылары И. Н. Земсков, А. Г. Ковалев, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы В. А. Голиков, СЭКП ТК-ның килдис эртелеңчизиниң оралакчызы Г. А. Киселев, албанның оскедаа кижилери үдээнгер.

Үдеп турганнарның аразында РСР-ниң ССРЭ-де херектериге түр бүзүреттиргеи Г. Колц, РСР-ниң ССРЭ-де элчин чериниң дипломаттыг ажылдакчылары бар болган.

(СЭТА).

Онгу беш чылдың бирги чылын шалыпчы доозаалыңар!

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИИШКИННЕР

Бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери онгу беш чылдың бирги чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг доозун турар.

Тараажыларның кызымаккай ажылының түңнелинде багай эвес дүжүтү өстүргеш, бир гектардан ортумаз-биле 12,5 центнер дүжүтү алыр аргалыг болган бис. Күрүнеге 7424 тонна тарааны саткаш, хүлээлгевисти ажыр күүсеткеш, республикага бирги черни эзлээш, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, облпофчөвүлелдин болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун акша шанналы-биле кады алдывыс.

Келир чылдың часкы тарылгазынга хереглээр четчир санныг үрезин урдунган. Оон арыглаашкынын амгы үеде чорудуп турар. Чээрби ажыг муң центнер үрезинниң он муң хирези бирги, ийиги класстың үрезини, өскелерин база-ла ол деңнелге чедирер соруулганы салган.

Малчыннарның ажылының түңнелдери өөрүнчүг. Совхоз күрүнеге дүк садарының чыл планын 126 хуу, зөт, сүт садарының он айлар даалгаларын күүсеткен. Хойжу И. Сафонов чүс баш төрүүр хойга онааштыр 107 хураганны өстүргеш, чарышка бирги черни алган. Дүк кыргып алыр талазы-биле эки көргүзүглерни Л. Монгалбин, Т. Маңге, Т. Маады чедип алган. Олар бир баштан-на 3,7—4,2 килограмм дүктү кыргып алган, ол пландан ажып турар.

Балгазынчылар онгу беш чылдың бирги чылын чедиишкинниг дооскаш, ийиги чылын эки эгелээриниң барымдаалары бар.

Ю. БАЙЫР,
«Революцияның чалбыыжы» совхозта партком секретары.
Таңды район.

• • •

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

«Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелиниң коллективи октябрь айда 157 муң рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын кылгаш, планныг опаалдазын 122 хуу күүсеткен.

Эргелелдің тудугжулар бригадаларының аразында социалистиг чарышка Дамир Зайнулиниң удуртканы комплекстиг бригада бирги черни эзлээн. Тудуг-монтаж ажылдарының планын октябрь айда 115,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү планда көрдүнгенинден бедээн. Бригаданың кежигүннери Кызылдың алгы заводунуң ялык кызыр чаа цехинің тудуунга, автоорук техникумунуң чылылга шугумун шөйтеп болган оскe-даа ажылдарны кылган. Оларның кылган ажылының шыпары эки болган.

Күш-ажылчы чарышка ийиги черни Константин Зуевтиң удуртканы комплекстиг бригада алган. Бригаданың ишчилера планын ажыр күүсеткен. Бригада октябрь айда Магистральная кудумчузунда 80 аад ишки чурттаар бажыңның тудуунга ажылдаанар.

Владимир Желваковтуң удурткан бригадазы чарышка үшкү черни эзлээн.

Эргелелдің коллективи он бир айның бирги чартыында база багай эвес ажылдап, планныг опаалдазын күүсеткен.

• • •

ХУУСАА БЕТИНДЕ

«Кызыл тудуг» эргелелиниң А. Володинге удурткан калбак панельдерден бажынар эптеп кылыр бригадазы чыл опаалдазын күүсеткенин Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 59 чыл оюнуң бүдүүзүнде рапорттаан. Бригаданың кежигүннери 1 200 муң рубльди шиңгээдип алган.

Коллектив бо чылын боторулга-чарылгаже шилчээн. Найысылалдың бешки микрорайонунда панельден кылган 129 ог-бүле чурттаар бажыңны тудугжулар эрткен айда ажыглалда киргеш. Бо бажыңны тударын айыткан хуусаазындан он хонук эрте дооскан. Оон түңнелинде алды муң хире рубльди камнап алган.

Калбак панельден бажың тудар ажылга бедик мергежилдиг, чогаадыкчы тывынгыр чорукту, кызымаккай ажыл-ишти бригадириң дузалакчызы Александр Пашков, монтажчылдар звенозунуң удуртукчузу Святослав Соколов, конструкциялар монтажчылары Борис Монгуш, Валерий Төгүт-оол болгаш өскелер-даа көргүзүп турар.

БИСТИҢ КОРР.

• • •

ЧИГЗИНИГ ЧОК

Онгу беш чылдың баштайгы чылында Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң ишчилери чүс бүрүзүнде бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар. Бо хүннерге чедир олар салган сорулгазын чедиишкиниг күүседир дээш кызымак ажылдаанар. Совхозтуң күрүнеге саткан малының хой кезин ортумактан өрү деңзиг болганы ону бадыткан турар.

Совхозтуң Чоза хойжу бригадазы — мурнакчы бригада. Ол чоокта чаа база СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң шилчиир кызыл тугу-биле шаннаткан. Ук коллектив бо чылдың төрүүр чүс баш хойга онааштыр 89 хураганны камгалап ап, күрүнеге эзт болган дүк садар планын чедиишкиниг күүседкен.

Чозажылар келир кышка эки белеткенген. Олар эрткен чайын чүс тонна погаан масса белеткээр планын 232 тонна кылдыр, чайгаар үнгеи сагенни 67 тонданы кезер турган 112 тонна чедирип, ол бүгү мал чемнерин бүрүүзүнде кыштагларда сөөртүп чедирген. Бригаданың мурнакчы хойжулары Доңгак Анай-оол, Кунгаа Болат-оол болгаш өскелер-даа ол ажылга ыдеп-кейлиг киришкен.

Кыштаглаашкынга бо хире эки белеткелдиг чозажылар бо кышты чедиишкиниг эрттирер дээзинге чигзиниг чок.

К. ООРЖАК.

КЫШТАГЛААШКЫН— ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

КИДИН ТҮЛҮК

Кызыл районда «Х Улуг хурал» колхозуң малчыннары кыштагларышче көчүп эгелээн. Ажыл-агыйның хойжулары, кыштаг туска эртемнигдериниң тургуска графигин өзугаар кыштагларда хонгулап турар. Малчыннарның кыштагларында малга четчир санныг чем баш бурунгаар чедиртинген.

Ниитизи-биле бо кыжын «Х Улуг Хурал» колхозтуң ишчилери үжен муң хире шээр малды 58 кыштагларгa кыштадыр. Ону үш хойжу бригадага хуваган. А мыйыстыг бода мал дөрт кезек черге кыштаар.

Ам бо келген кышка белеткел ажылы колхозта ниитизи-биле эки чоруттунган. Ыядыг турбуже, мал кажааларының болгаш чурттарга бажыңдарының септелгезиче колхоз баштаар чери кичээнгейин кошкатканын айтыр херек. Чамдык малчыннарның бажыңнарының сонгалының рамалары үреник, чылыгаттымаан, элээн хой кажааларының эжиктериниң чанында эрткен чылгыла өдек доңнели берен чытпышаал, оон ужурунда кажаа эжин хаалымас.

Бо четпестерни дарый чайладып, кыштаглаашкынны эки эрттирер ужурлуг бис.

М. БАГАЛДАЙ,
кодээ бижиччи.

• • •

АЖЫЛДАР КЫЛДЫНГАН

Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң Биче-Тей салбырында ажыл-ишчилер ниитизиң малын хүр, мелди кыш ажырар, оон баш саныг көвудедип, продуктулуг чоруун бедидер дээш амдыгаештан эгелеп эки ажылдап турарлар.

Ажыл-агыйда малчыннар Монгуш Оюн-оол, Монгуш Мынчаа, Борис Монгуш. Монгуш Кайгал-оол болгаш өскелер-даа бо чылын ниитизиң малынга быжыг чем-суурну тургузуп, четчир санныг чемни белеткеп алганнар.

Б. КАЛИНДУУ.
бригадир.

БЕЛЕТКЕЛ ЭКИ

Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң хойжулары амгы бо хүннерде кыштаглап үне берген. Ниитизиң малын кадарган малчын бүрүзү келир кышка эки белеткенин, харысалгалын көргүзүп турары өөрүнчүг.

Ук ажыл-агыйда төрүүр хой безин чээрби чеди кодан. Оларның өдек-кыштаанның септелгези эки чоруттунган. Малчыннарның чурттаар бажың-балгады чугаа[illegible]ынган, а хой, хураган кажааларын эде дериш кылга[illegible] болгаш сес хире чаа кышталарны немей туткан.

Совхозтуң малчыннары чайгы үе 15—20 тонна мал чемин, 8—10 тонна сигенни кижи бүрүзү тус-тузунда белеткеп, кыштагларында чедиргилеп алган. Ылаңгыя район Совединиң депутады инек кадарчызы Дамбаа Удуже, мурнакчы хойжулар Александр Төмүр, Дагба Доржу, Түлүш Минчей-оол, өшкү кадарчызы Доржу Байыр-оол оларның кыштагларында белеткел эки.

Н. ДАМДЫН.

ДҮВҮРЕНЧИГ ХЕВЭЭР

Республиканың девискээринге бо чылын кыш мурнундагы чылдардан эрте душкен. Оон хову, шөлдери кылын хар-биле шыптынган. Ындыг байдал малчыннарга эвээш эвес дүвүрээзинни чедирген болгаш кыштаглаашкынны улам хынамчалыг эрттиреринче оларны албадап турар апарган.

Кыш— малчыннарга эң харысалгалыг үе, оларның ажыл-ижиниң шылгакчызы дээрзин мал ажылынга хаара туттунганнар-даа, ажыл-агыйларның удуртукчуларыдаа, мал ажылының түскай эртемнигдери-даа билир.

Мал ажылында эң харысалгалыг бо үеге хынамчалыг белеткенири ылаңгыя хойжу бүрүзүнүң кол сорулгазы дээрзин республиканың мурнакчы хойжулары эки билип, кыштаглаашкынга эки белеткенген. Ындыгларга кыш коргунчуг эвес.

Ынчалаа-даа, чер-черлерде байдал чаңгыс аай эвес. Оон чижээнге Тес-Хем районнуң ажыл-агыйларын көргүзүп болур.

Мал ажылдыг «Тес-Хем» совхозтуң Берт-Даг салбырының кол кыштагларының аразы ырак эвес. Ынчалзы-даа, оларның кышка белеткели аңгы-аңгы. Чамдык кыштаглар ны септээш, кышка белеткээн эки. Ындыг кыштаглар колдуунда-ла көргүзүү эки, дуржулгалыг хойжуларыны болур. Кыштаглаашкынга белеткелди шалыпкын доозарыбиле совхоз төвүнден барган шефчилерни ол малчыннар чогумчалыг ажыглан, кажаахораазын эки септедип алган.

А чамдык хойжулар?

Ол-да совхозтуң Хавак-өдээнде кыштаа. Бо кыштагның кышка белеткели чылдын-на багай болгуун билир болгаш аваа кирдивис. Байдал база биезги-ле олчаан. Эрткен айда маңаа «Шыныың» рейдизи база чораан болгай. Оон соонда немей кылдынган ажыл чок.

— Хой ажылынга аныяк күш херек дээрзин билгеш, бо чылын хойжулап эгеледивис. Совхозтан бисти хойжуладып чорударда эвээш эвес эки сөстерни-даа чугаалады, чурттаар оран-сава кыштагда белен деп бүзүретти. Кыштага келгеш, бажыңга чаңгыс-ла хонгаш, соогунга шыдашпайн, өгже көжүп келдивис — деп, ийиги кадарчы бооп ажылдаа-ла ийи ай ажып чоруур аныяк хойжу Лаптаң-оол Дангыт дүвүреп чугаалай-дыр. «Кышка белеткээн» бажың ындыг болган: соңга рамаларының аразынче эргек кирип турар, шалалар алаандан хадыыр. Ындыг бажыңга канчап чурттаарыл?

— Торуур хоюзус саны— 470. Декабрь айда хураганнар эгелээр. А хураган кажаазы чок. Ону кылып алыр тудуг материалдары база чок. Чүгле 70 хире хураган кирер кажаа бар. Байдалывыс берге ийин — деп, кол кадарчы Кунгаа Булчүн чугаалады.

Эрткен кыжын бо кыштагта Нурзат Сартыыл кыштап турда, кышка белеткел база багай турган. Кол орук эксында кыштагны кышка мынчаар харыысалга чок белеткээн— совхозтуң удуртукчуларының, мал ажылының түскай эртемнигленинин четпес ажылының түңнели-дир.

Ол кыштагдан ырак эвесте хойжу Ноокай Даниловтун кыштаа. Бо база-ла аныяк малчын. Оон коданында 690 хураган бар.

— Бо чылын чаа хойжулап эгеледивис. Кыштагны кышка белеткээри-биле совхоз төвүнден келген шефчилериң кылган ажылын сонуургап көрүнер — дээш, ийиги кадарчы бисти кажаага чедирди.

Кажаанын кырын дургаар бир ужунга чедир шыптынмаан черлер хөй. А оон улуг соңгалары шилдеттинмээн. А шефчилериң кылган ажылы көзүлбес болду.

«Тес-Хем» совхозтуң чүгле 2 кыштаанга киреривиске ында байдал мындыг дүвүрээзиниг болду. Ылаңгыя аныяк малчыннарны хой ажылынче хаара тудар талазы-биле улуг ажылдарны чорудар турбуже, бо совхоз (директору П. Бачий-оол) кышка мынчаар кошкак белеткенгениин чылдагааны чүдел?

Бо айтырыг районнуң удуртур органнарының кичээнгейинге турар ужурлуг.

М. КАЛЧАН,
«Шыныың» түскай корр.

Александр Сергеевич Портнягин—Тываның кодээ ажылагайының дуржулга станциязында токарь. Бодунуң [illegible]штинде алганы ынак мергежилиге ол 20 чылдарының [illegible] үзүктел чок ажылдап келген.

Бо хүннерде оон ажылдап турары чехте кижилер соц[illegible]листиг чарышта хаара туттунган. Оларның кол-ла кыйгырыы — кодээ ажыл-агыйның бүгү техниказын келир чылдың хову ажылдарынга бүрүн белеткеп алырынга үлүг-хуузун киперер. Тракторларның, комбайнчарның чамдык чугула кезектерин токарьлар кылып турар. Янзы-бүрү зорилдер, зорилга борттери, өскe-даа кезектерин олар кылып турар.

Токарь Валерий Анатольевич Глазов—хоочун мастер, Александр Сергеевич Портнягиниң өөренчизи. Ол—ам бедик мергежилдиг токарь. Бодунуң башкызының кылып турар нарын кезектерин бедик кылып шыдаар апарган. Дагдыныкчы А. Портнягиниң болгаш оон өөренчизи В. Глазовтуң чаңгыс цехке ажылдап, техника септелгезинге ажыктыг чүүдерни кылып турары өөрүнчүг болбас аргажок. Күш-ажылдың хоочуну, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы А. Портнягин эдлеч нормазын 150 хуудан ажыр күүседип турар.

Дөртүү разрядтың токары (бо дээрге кодээ ажыл-агый шугумунга дээди мергежил болур) А. А. Портнягин—Адаттуң Улуг дайынының киржиичизи. Фашистиг эжелеңчилерге удур демиселге эрес-маадырлыг чоруу дээш Кызыл Сылдыс, Ада-чурт дайыны ордешер, дайынчы медальдар-биле, а тэйбин үеде — Ленинчи юбилей болгаш «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медальдар-биле, администрация чериниң хүндүлел бижиктери, өртектиг баараннары-биле шаннадып келген.

Дайынчы аддарының болгаш тайбың ниитиг хоочуну Александр Сергеевич Портнягин Улуг Октябрьның 60 чыл болур юбилейинге күш-ажылчы белектериг ужуражыры-биле онгу беш чылдың баштайгы ийи чылының даалгазын ол байырлалга чедир күүседирин хүлээнгеп.

ЧУРУКТА: А. Портнягин.

А. АЛА-БУГАНЫҢ сөзү,
А. КОЙГУНАКТЫҢ фотозу.

ТУРА-СОРУК ТУРДА

«Саян» универсалдыг магазин республиканың улуг садыгларының бирээзи. Ол чүгле хоорайның чурттакчылары эвес, а оон аалчыларының бараанга хереглелин хандырып турар, ынчангаш хүннүң кайы-даа үеинде садыл алыкчылар оон залдарындан үзүлбес.

Магазинде 16 салбыр бар. Салбыр бүрүзү боттарында социалистиг хүлээдгелиг. Салбырлар аразында чарыштың тиилекчини болур дээш олар кызымак ажылдап, ай, квартал планнарын чедиишкиниг күүседип турарлар. Кызылдың үлетпүр садыының универсалдыг магазини онгу беш чылдың баштайгы чылының он айларының саарылга планын 103,4 хуу күүсеткен.

Эр база хереэжен улустуң белен хевин садар салбырлар планын үргүлчү ажыр күүседип, мурнуку олуругда чоруп турар. Хереэжен улустуң белен хевин садар салбыр (эргелекчизи Г. Г. Лукьянова) он айларның планын 104,6 хуу, эр улустуң белен хевин садар салбыр — 111 хуу күүсеткен. Г. Г. Лукьянова эргелекчилээн салбырының ажылы эки, оларның көргүзүүлери үргүлчү бедик. Г. Г. Лукьянованы коллективи болгаш садып алыкчылар улуг хүндүткел-биле адап турар. Ол садып алыкчыларга эвилен, кады ажылдап турар өөрү-биле бир демниг, болгаш аргадуржулгазын аныяктарга дамчыдып турар. Г. Г. Лукьянова Кызылдың үлетпүр садыында мурнакчы садыгжыларның бирээзи.

Аныяк садыгжы Т. Б. Кыргыстын эргелекчилээни галантерея салбырының көргүзүгдери бедик. Ол салбыр он ай планын 134,6 хуу күүсеткен.

Магазин найысылалда төп болгаштың оон коллективи улуг. Ынчангаш ында садыг талазы-биле бедик мергежилдиг, дуржулгалыг хоочунвар, садыгжының нарын ажылының оруунче базымнарны, чаа кылып чоруур аныяктар-даа бар.

Коллективтиң хоочуннары боттарының баңлак арга-дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип турары чаңчыл апарган. Ында дагдыныышкын ажылы эки тургустунган. Аныяк садыгжыларның дагдыныкчылары Н. С. Мамтинаны А. М. Черепахинаны, Г. С. Глазириваны коллектив кежигүннери чоргаарал-биле адаар. Оларның өөреткени аныяктарның дыка хөйү ам мурнакчыларның олурууунче киргеннер. Комсомолчу-аныяктар бригадалары база-ла багай эрес ажылдап турарлар. Оларның чижээнге Н. Ветерниковаың эргелекчилээни пес садар салбырны хамаарыштырып болур. Ол салбырның ажылы база-ла эки чоруп турар. Оон садыгжылары алган даалгаларын ажыр боттандырарын чедип албышаан, садыгның культуразын бедидеринче онза сагыш салып турарлар. Оларның эки ажылхерээ дээш аныяктарга коллектив чоргаарланыр.

— Бисте аныяктар хөй. Ажылывыска улуг дузаны бистиң дуржулгалыг хоочуннарывыс чедирин турар. Комсомолчулар Улуг Октябрьның 60 чылынга турааскаткан 60 шалыпчы неделяга киржир дээш тура-соруктуг ажылдап турар—деп, комсомол организациязының секретары Л. Воробьева чугаалап турар.

Магазинниң ажылынга салбырлар аразында чарлаттынган социалистиг чарыштың дээштиг чоруу база ында улусчу контроль белүүвүн кежигүннериниң киржилгеи улуг салдарны чедирин турар. Эки ажылдыг улусчу контролёрларга Н. Хупажыкты, Н. Корнилованы, Н. Ведерникованы болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

«Саян» универмаггың коллективи барааннарны четчелеп алырынче, оларның шынарынче, садып алыкчыларың негелде-хереглелин хандырарынче кичээнгейин салырын садып алыкчыларның мурнунга боттарының кол сорулгазы деп санап, беш чылдың баштайгы чылын үре-түңнелдиг, күш-ажылчы чедиишкиннер-биле доозар дээш кызымак ажылдап турар.

В. КУУЛАР.

Даштыкыда

АЛЖИРНИҢ БҮЗҮРЕЛДИГ БАЗЫМЫ

АЛЖИР. СЭТА-ның корреспондентизи В. Поповтуң дамчытканы болза: АУДР-ниң Конституциязының төлевилелиниң талазы-биле референдумнуң түңнелдерин Алжир Улус-Демократтыг Республикада парлан үндүргеи. Аная киришкен алжирлериң хөй кезин — 99,18 хуузу эрткен чылдарның ниитинде алжир революциязының чедиишкиннерин быжыглап, республиканың социалистиг угланышкынының оруу-биле хөгжүдезин тодаргайлап турар Конституция дээш бадыжаанар.

Ноябрь 19-та болган референдумнуң түңнелдери национал хартияның төлевилээн дешилгениң улам ыдайты чаартылгаларының оруунун узус массаларның калбак деткимчезин алганын көскүзү-биле көргүскен. Мурнунда национал хартияның хүлээн алган төлевилелиниң үндезинге хүлээн алдынган Конституция революциязың хаңылаанының, социалистиг тургузуушкунуң күштелгениниң илерээшкини болган.

• • •

МАНДАТТЫ УЗАДЫР

ДАМАСК. Голан бедиктеринде КНО-нуң онза күштериниң ам-даа 6 айлар дургузунда артын калырынга мандатты узадырынга Сирия чөпшээрелин берген деп ында албан өзугу-биле чарлаан.

• • •

СЕССИЯНЫҢ АЖЫТТЫНГАНЫ

ДЕЛИ. Индий Национал Конгресс партияның Бүгүиндий комитединиң V эзлеглиг сессиязы бодунуң ажылын Газухати хоорайда (Ассам штатта) эгелээн. Чагырыкчы ол партияның съездилер аразында дээди органының ажылында ИНК-ның даргазы Д. К. Баруа, премьер-министр Индира Ганди, чазактың министрлери, парламентниң депутаттары киришкен.

Сессияның хүн айтырыында чурттуң политиктиг ниитиги байдалы, а ол ышкаш элээн каш экономиктиг айтырыглар бар.

• • •

РЕСПУБЛИКА ДЕЛГЕЛГЕЗИНДЕ

БЕРЛИН. Республиканың аныяк салгазының Лейпциг-те эртип турар эртем-техниктиг чогаадылгазының чаңчыл болган республика делгелгезинде ГДР-ниң болгаш ССРЭ-ниң аныяк чогаадыкчыларының аразында ужуражыышкын болган. Ол ужуражыышкынга эртем-техниктиг чогаадылга талазыбиле кады ажылдажылганы ханылдырының айтырыгларын чугаалажып көргеи.

• • •

РАСИСТЕРНИҢ ДЕТКИМЧЕЗИ

ЛУСАКА. Ангола Улусчу Республиканың дөвүнүнде чылча шантырган УНИТА-ның саттыышкы болгуунуң дээрбечилериниң артыы Мурнуу Африка Республиканың расисчи өзу-чурумунуң долу камгалалын болган дорт шериг деткимчезин алган. Ол дугайын Мурнуу-Барымы Африканың Улусчу организациялының (СВАПО) оралакчы президентизи М. Муйонго аңаа медеглээн.

Мурнуу-африканчы шериглериниң эжелеп алганы Намибияның соңгу талазында Гротфонтейнде Мурнуу Африка Республиканың шериг базазында УНИТА-ның дээрбечилери шериг белеткелин эртип, оон Ангола Улусчу Республиканың девискээринче боттарының халдаашкыларын кылын турарының дугаында бүрүн бадытнал СВАПО-да бар деп, ол чугаалаан.

(СЭТА).

Бедик негелделерге дүүштүр

СЭКП-ниң XXV съездиэ совет улустуң амыдыралынга онзагай болуушкун болган. Ол дугайын СЭКП ТК-ның октябрь (1976 ч.) Пленуму база катаан демдеглээн болгаш съездиниң шийдирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле тода угланышкынны ажылдап кылган. Съездиге чурттуң 1980 чылга чедир социал-экономиктиг хөгжүдезиниң кайгамчык улуг сорулгаларын марксизчи-ленинчи өредигни чогаадыкчы ажыглап турган туршуускан.

Онгу беш чыл — бистиң чуртувуска коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының, ниитилел харылзаалары сайзырааңгайжыдарының, амыдыралдың социалистиг өөрү-хевирин хөгжүдериниң чаа үе-чадазы болур. СЭКП-ниң XXV съездизи бодунуң шийдирлеринде улус ажыл-агыйының бүгү адырларының, ооң иштинде улус өредилгезиниң бо беш чылдың иштинде чедип аар ужурлуг бедиктерин айыткан. Башкыларын болгаш улус өредилгезиниң бүгү ажылдакчыларының мурнында күрүне ужур-дузалыг улуг сорулга салдынган, ол болза бүгү-ниити ортумак өредилгени чер бүрүзүнге доктаамал хөгжүдери болгаш сайзыраңгайжыдары, школа бүрүзүнге өредилге-кижизидилгелиг ажылдың деңнелин бедидери болур. Улус өредилгезиниң улам ынайгы сайзыралы ооң мурнында чедип алган чедишкиннерге данныг турар.

Партия болгаш чазактың сагыш салышкынының ачызында тоску беш чылда улус өредилгезиниң бүгү талаларында улуг бурунгаарлаашкын бистиң республикада база чедип алдынган. Амгы үеде бисте ийи дээди, тускай ортумак беш өредилге черлери, чеди профтехучилище, бүгү-ниити өредилгениң 163 школалары бар. Оларда 70 муң хире аныяктар өөренип турар. Тоску беш чылда башкы кадрларның саны болгаш шынар составы өскен. Оларның 70 ажыг хуузу ам дээ[illegible] эртемниг.

Сөөлгү үеде пар[illegible]зылы хооркому, партияның Кызыл хөй кезиинде райкомнарның болгаш [illegible] школаларының ажылы, өредилге черлериниң дүн, [illegible] удуртуруп экижилеларының ажылынче хаттаан, өредилге-кижизидилге ажылын экижидерге дээш күүн бүрү сагыш салып турар апарган. Ол эки түүнелдерге чедирген. Улус өредилгезиниң кол көрүүзүглери 1970 чылга бодаарга коскүү-биле бедээн. 1970 чылда 8 классты чогуур үезинде доозуп турарларның саны 63,7 хуу турган болза, ол ам 84,5 хуу четкен. Өөренікчи санының өөрүлдези-биле кады ийи чылчыларның саны ийи ажыг катап кызыырган. Өредилге хуузу 6,7 хуу бедээн, эрткен чылын ниитизи-биле республикага 98,2 хуу четкен.

Ындыг-даа болза, бо талазы-биле кылдыныг, кылдыныг турар түүлдерге маажыргаар эргевис чок. Түл дээрге школаларның, өредилге черлериниң ажылында четпестер, шинтпирлеттиимээн айтырыглар ам-даа хөй. Улус өредилгезиниң көрүүзүглериниң талазы-биле Россия Федерациязының ортумак көрүүзүглериден куду деңнелдиг боон турар бис. Чижээ, бүгү-ниити сес чыл өредилгезиниң талазы-биле Тыва АССР РСФСР-ден 10 хуу, бүгү-ниити ортумак өредилге талазы-биле 17 хуу соонап турар. Республиканың школаларында ийи чылчылар саны ам-даа муң ажыг, азы школачыларның 1,8 хуузу болуп турар. А Федерацияда 0,8 хуу болгай.

Ниити билиг школаларының өөренікчилериниң билиглиниң шынары куду. Доозукчулар дээди өредилге черлерине киреринде экзаменнерге математикага, физикага, химияга болгаш оскедаа эртемнерге кошкак билиглиин көрүүзүп турар. Бо чайгы эрткен хүлээн алышынга Кызылдың башкы институдунче экзамен дужаап турда орус дыл болгаш литературага бижимел экзаменге киришкен 400 хире кижиден «5» демдек алганнар 10 кижи азы 2,6 хуу, а «2» демдек алганнар үүс ажыг азы 26,6 хуу болган. Математикага экзамен дужааган 180 кижиден 3 хуузу «5»-ке, 58 хуузу «2»-ге бижээн. Бо чүүү көрүүзүп турарыг?

Республиканың школаларының чамдык [illegible] удуртукчулары, башкылары, амгы [illegible] өөренікчилер дүн[illegible] негелделерге дүүшүп турар бижыг болгаш ханы билиглерни алдын дээш четпес кичээнгей салып турарын херечилеп турар. Чамдык школаларда өөренікчилерниң билиг дээш идепкейин оттурбайн, техниктиг херексөлдерни, чаа арга-методтарны чедир ажыглавас, эрги хевир-биле ажылдап турар. Улус өредилге органнары мурнакчы дужулганы нептередир талазы-биле четпес ажылдап, кичээл бүрүзүнүң ажыктыг чоруун чедип алыры-биле чогуур хемчеглерни азбайн турарында. Эртken өредилге чылының түүнелдеринден алгаш көөрге. Барыын-Хемчик, Чоон-Хемчик, Улуг-Хем болгаш Эрзин районнарының школаларында өредилге деңнели эң куду, школаны ара каар чоруктар хөй болуп турар.

Чамдык школаларда идей-политиктиг, мөзү-шынар кижизидилгезин багай чорудуп турары онза дүвүренчиг. Ол тиң школаларывыста болгаш өредилге-черлериниң ам-даа чедир күүсетинмейн турар. Оны азы четпээнниң арызыдан кем-херек үүлгедир чоруктуг ам-даа бары бадыткан турар.

Азы четпээнниң кем-херек үүлгедир чоруун узуткаарынга чамдык районнарда (Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Өвүр) бүгү-ниити өредилгезиниң Хоойлузуун күүсетпейн турары шаптык болуп турар. Ол болгаш районнарда чо[illegible] оске-даа районнарда [illegible] школаларда өредилге-кижизидилгелиг ажылдың планнары ужур барымдаалап тургустунган, ында хайгаарал чок, кем-херек үүлгедир чоруктарны болдурбазының, берге кижизидилгелиг болгаш багай өредилгелиг уругларбиле ажылдың, байырлал, дыштанылга хүннеринде ажылдың тодаргай хемчеглери айыттынмаан. Чамдык школаларда (Шекпээрниң, Чадаананың № 2, Ак-Довурактың, Тоора-Хемниң, Бүрен-Бай-Хаактың) ада-ие-биле ажыл чедип чорувайн турар.

Школаларга чедир кылдынмайн турар ажылдарның түүнелери өредилге черлеринде база кестүп кээп турар. Бо чылын автомобиль-орук техникумнуң 27 суруулу, көдээ ажыл-агый техникумунда 30 кижи эзириктер сергедир черге кирген.

СЭКП-ниң Кызыл хооркому, райкомнар, Чырыдышкын министерствозу айыттынган четпестерни дарый чайладырының хемчеглерин ап, школаларның ажылын чаа негелделерге дүүштүр тургузар ужурлуг. Школа бүрүзүнге бүгү эртемнериң башкылаашкынының идей-теоретиктиг деңнелин бедидип, кичээл бүрүзүнүң кижизидикчи болгаш эртем талазы-биле салдарын күштелдирери чугула.

П. КИСЕЛЁВ,
СЭКП обкомунуң эртем болгаш өредилге черлериниң киллизиниң эргелекчизи.

Өредилгениң шынары — быжыг билиг

линиң шынары куду. Доозукчулар дээди өредилге черлерине киреринде экзаменнерге математикага, физикага, химияга болгаш оскедаа эртемнерге кошкак билиглиин көрүүзүп турар. Бо чайгы эрткен хүлээн алышынга Кызылдың башкы институдунче экзамен дужаап турда орус дыл болгаш литературага бижимел экзаменге киришкен 400 хире кижиден «5» демдек алганнар 10 кижи азы 2,6 хуу, а «2» демдек алганнар үүс ажыг азы 26,6 хуу болган. Математикага экзамен дужааган 180 кижиден 3 хуузу «5»-ке, 58 хуузу «2»-ге бижээн. Бо чүүү көрүүзүп турарыг?

Республиканың школаларының чамдык [illegible] удуртукчулары, башкылары, амгы [illegible] өөренікчилер дүн[illegible] негелделерге дүүштүр турар бижыг болгаш ханы билиглерни алдын дээш четпес кичээнгей салып турарын херечилеп турар. Чамдык школаларда өөренікчилерниң билиг дээш идепкейин оттурбайн, техниктиг херексөлдерни, чаа арга-методтарны чедир ажыглавас, эрги хевир-биле ажылдап турар. Улус өредилге органнары мурнакчы дужулганы нептередир талазы-биле четпес ажылдап, кичээл бүрүзүнүң ажыктыг чоруун чедип алыры-биле чогуур хемчеглерни азбайн турарында. Эртken өредилге чылының түүнелдеринден алгаш көөрге. Барыын-Хемчик, Чоон-Хемчик, Улуг-Хем болгаш Эрзин районнарының школаларында өредилге деңнели эң куду, школаны ара каар чоруктар хөй болуп турар.

Чамдык школаларда идей-политиктиг, мөзү-шынар кижизидилгезин багай чорудуп турары онза дүвүренчиг. Ол

Д. КУУЛАР,
СЭКП райкомунуң инструктору.

ЧЫЛ ПЛАНЫН ХУУСАА БЕТИНДЕ

Бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер, планныг онаалдаларны хуусаа бетинде доолдур болгаш ажыр күүседир дээш Мөнгүн-Тайга районнуң ажыл-ишчилери социалистиг чарышты шудургу организаастаан турар.

Кызымаккай күш-ажылдың түүнелинде онгу беш чылдың баштайгы чылы — 1976 чылдың эрткен айларында районнуң колхозтары, бүдүрүлге организациялары чамдык эки көрүүзүглерни чедип алган.

Район ниитиниң малын өстүреринің чыл планын: мыыстыг бода малды 100,2, хойну 101,2, өшкүүнү 102,3, чылгы малды 102,9 хуу күүсеткен. Мал продуктуларын күрүнеге дужаарының чыл планын; эттиг 103,8 дүктү 111,3 хуу ажырган. Ниитиниң малынга мал чемнериң белеткээр онаалдазын 105 хуу кылдыр боттандырган.

«Мөгөн-Бүрен» колхоз мал бажын өстүрер онаалдазын база ажыр күүседин, бүгү талалыг чедишкиннерни чедип ап, социалистиг чарышка тиилекчи болган.

«Малчын» колхоз мал бажын өстүрериниң чыл планын мыыстыг бода малды 100,8 хуу, хойну 99,2 хуу, өшкүүнү 102,2 хуу, чылгы малды 101,1 хуу күүседип алган. Күрүнеге [illegible] мал продуктуларының чыл планын база ажыр күүседкен.

Районнуң 44 малчынары төрүүр үүс малдан 85-тен өрү 104 чедир хураганны, ийнайны, бызааны, кулунну, менди алганнар. Хойжулардан: Тейниң Дамдын төрүүр үүс хойдан 104 хураганны, Салчак Чамзы —99, Хертек Сенгиш— 99, Биче-оол Мочак-оол — 98, Салчак Харлыг-оол — 98, Иргит Хүлер-оол — 96 хураганны менди камгалап алган. Өшкү кадарчылары Хомушку Оюу төрүүр үүс өшкүден 91 ийнайны, Адаа-оол Байлак—86 ийнайны, сарлык кадарчысы Иван Борбак-оол төрүүр үүс баш инээнден 92, Иргит Дажы — 82 бызааны, чылгы кадарчысы Монгуш Сортай-оол төрүүр үүс беден 90 кулунну, Аракчаа Өлчей-оол 84 кулунну менди камгалап ап, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар.

Амгы үеде колхозтарда парткомнар, колхозтарның баштаар черлери мал кыштаглаашкынына белеткел ажылдарын октябрь 20-те чедир эки шынарлыг кылдыр доосхан. Амгы үеде малчынарның хөй кезии кышталарда хонгулаан, оларга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Бо чылын эрткен чыларындан эки ажылдаар дээш мөнгүн-тайгажылар шудургу ажылдан кирипкен.

Д. КУУЛАР,
СЭКП райкомунуң инструктору.

Харылзаалыгларның дем каттыштырылгазы — бедик шынарның магадылалы

БЕЛОРУС ССР. Белорус МАЗ-тар чурттуң улус ажыл-агыйының эн-не янзы-бүрү адырларында ажылдап турар. Олар бедик техниктиг тодептери-биле, үр эдилеттиннери-биле болгаш ынанылгыы-биле бистиң Төрээн чуртувустуң ырак даштында-даа чаагай алдарны чаалап алган. Ол болза чүгле Минекинин автозаводунуң ажылчыннарының, инженерлериниң болгаш техниктериниң коллективиниң ачы-хамыдаазы эвес. Ярославльдың дугуй заводунун, Запорожтуң металлургия комбинадының болгаш оске-даа хой-хой бүдүрүлгелерниң ажылчыннарының күш-ажылы база-ла конвейерден үнүп турар автомобиль, автопоезд бүрүзүнде салдынган. «МАЗ-500» аймааның сериялыг автомашиналарын чүс хуузу-биле Күрүнеиң шынар демдектиг кылдыр үндүрер, ук бүдүрүлгениң марказы-биле демдектиг кылдыр үндүрөр, ук бүдүрүлгениң марказы-биле үнүп турар бүгү техниканың ынанылгызын база үр эдилеттиннери дыка бедидер дээш ынчаннарның хүлээлелерин чедишкиннигге күүседири олардың ынык дем каттыштырылгазындан хамаарлыр.

ЧУРУКТА: МАЗ-тарны чүдүрүп чорудуп турары.

А. НИКОЛАЕВТИҢ фотозу.

КАДЫКШЫЛГА БАРААЛГАЛ

Анай хаак дег ээлгир сыныы аккыр халат улам каастаан, биче сеткилдиг, ээлдек чаныг аныяк кызы Хөр-Тайганың участок эмнелгезиниге кире берген кижи дораан-ла эскерип каар. Ооң адын Раиса Анай-ооловна Ооржак дээр. Ол 1972 чылда Кызылдың медицина училищезинин фельшер салбырын чедишкинниг доосхан, баштайгы күш-ажылчы базымнарын Чыраа-Бажының эмнелгезинден эгелээн. Амыдырал-чурттаалгазының аайы-биле 1974 чылдан эгелеп, оскен төрээн сууру Хөр-Тайганың участок эмнелгезиниге кээп ажылдай берген.

— Чонга бараан болуру, чоонуң кадыкшылы дээш ажылдаары кайгамчык улуг аас-кежик, эн-не буянныг үүле херектериң бирээзи деп бодаар мен—деп, Раиса Ооржактың чугаалаары черле чептүг. Шынап-ла, чырык чер кырынга кижиниң амыдыралынга кадыкшылдан үнелиг эртине байлак турбас. Кадыкшылга бараан болуп, ол дээш бодунуң күүзүн, билинин харам чок өргүн чоруур эмчилерге хүндүткелиг улуг. Аар-даа, чиик-даа аарыга таварышкаш, эмчиниң буянныг холундан сегип үнген кижи чүрээнин ханызындан өөрүшкүүн чымчак, чылыг сөстерининң дээжизи кыдыр «четтирдим, эмчи!» деп ийи сөстү ыяап-ла чугаалаар апаар ужурлуг.

Ынчангаш чүс-чүс мергежилдериниң арызындан эмчиниң буянныг мергежилин Раиса Ооржак аная-ла дужакелбиже шилип албаан. Комсомолчу кыс эн-не ажыктыг, буянныг үүле-херектерни амыдырал-биле ханы холбап турган, күзелдин күштүг кыйгызы-биле эмчиниң мергежилин шилип алган болгаш аная бердинген. Кижиниң кадыкшылы бистин ниитилелдің хөгжүлдезинге кончуг чугула дээрзин ол эки билир.

Ырак чоокче бачым, далаш чалаашкыннар үезинде, кыштың шаныг чыккылама соогу, чайның халааданчыг изин, хар-чаъстыг, хат-шуурганныг кандыг дүннер, хүннер турбас дээрин! Кижиниң амы-тынын камгалап алыры—буянныг хөрек. Бо бүгүнү сактып, бодаг көөрге, кандыг-даа дүмбей дүннер, кадыр берт оруктар аная моолдаг болуп шыдаваас. Аарыг кижээ дуза чедирбээн шаанда Раиса Анай-ооловнаның сагыш-сеткили черле оожургавас.

Т. КАРЫМА,
Чоон-Хемчик район.

АЖЫЛЧЫН МАЛ

Эрткен үеларде «Шын» солуннуң арыннарынга чыыттынып турган аъттың ажыының дугайында материалдарны номчааш, шаанда чылгы малды канчаар ажыглап чораанывысты сактып, ол дугайында номчучуларга чугаалап, аъттың ам-даа сайзырадыр дугайында саналды киирикседим.

Бодумнуң билип келген назынымда аъттың каас, чаражын байыр-чыскаал болган үеде кончуг магадаан мен. Челин, кудуруун өрүп, чаржын үнерингe белен кылдыр чазап каан девиржип турар аъттың көөрге кайы хире чараш ийик? Ону мунар мунунчуның сеткил-хөөнү чайгаар көдүрлүп, карак четпес делгем ховуга куштадырып, өскелерниң мурнунче үнер изиг күзел ээзеңги-даа теппейн, эзер дергизиндеи туттунмайн чыдырда-ла төрүттүнүп келир ышкажыгай. Шак ындыг аъттарны Улуг-Хем районнуң Кара-Булуңга, Эржим сумуларынга мунуп, шаңналдыг черни-даа эзлеп чораанымны утпас мен.

Аът—ажылчын мал дижир бис. Шаандан бээр аъттың ажыын канчаар көрүп келбедим дээр! Ону ноъштап, хөндүргелеп алгаш аъш-чем, идик-хеп, хер-херексел аймаан сөөртүп, Улуг-Хемниң Кара-Булуңдан Тере-Хөл, Тожу бөзин чедип чордувус. Ону мунгаш аңнап-дииңнеп, черниң бертинге, сугнуң узунунче бо назыда каш катап чорбадым дээр!

1948 чылда «Х Улуг Хурал» колхозка киргеш, аът-биле янзы-бүрү чүүк аймаа сөөртүр ажылга кирген мен. Ынчан Ховалыг Назытай баштаан алды кижи он ажыг километр орунтуң сай-дамын шанактыг аъттар-биле сөөртүп, ол орукту ажыглалга киирдивис. А мындыг аар ажылдардан аңгыда чылгы мал үүрмек чиин ажылдарның чежезин бүдүрүп көөр ийик? Шаанда хамаан чок, амгы-даа үеде малчыннар аът чок черле хоржок. Хой-даа кадарарда, чер-даа чоруурда, аалдар аразында чүү-хөөдаа дажыглаарынга чылгы мал улуг рольдуг болгай.

Ынчангаш, бо үеде машина-техника колхоз, совхоз бүрүзүнде элбек-даа болза, аъттың ажыын амдаа көрүп, ону сайзырадырының хемчээн моон-даа соңгаар алза кандыгыл деп саналдыг мен. Шынап-ла хой-ле ажыл-агыйларга чорааш көөрүмге, чаңгыс шоодай далганны-даа, магазинден садып алганы идик-хевин-даа ырак эвес аалынга чедирип алыда, машина-трактор негээр улус кайда-даа хөй боор чорду. Мындыг үүрмек чүүлдерге аътты ажыглаза кандыг деп? Ажыл-агыйның экономиказын-даа сайзырадырынга идиг болур-ла болгай.

М. СЫГЫР-ООЛ,
көдээ бижиичи.

БИСТИҢ ӨЗҮЛДЕЛЕРИВИСТИҢ ХЕМЧЭЭЛДЕРИ БОЛГАШ ТЕМПИЛЕРИ

СЭКП-ниң XXV съездили чоокку беш чылда болгаш ооң элээн соондагы чылдарда бистиң чуртувустуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң угланышкынын тодараткан. Съездиниң айтыышкыннары 1976—1980 чылдарда улус ажыл-агыйын хогжүдериниң беш чыл планының онаалдаларында болгаш көрүүзүглериндe сиинниккен, ону СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунга чүүлүг деп көрген болгаш СССР-ниң Дээди Советиниң сессиязынта бадылаан. Онгу беш чыл—кайгамчык улуг хемчээлдиг ажылдарның беш чылы, совет улусуун чаагай байдалын улам ынай бедидер талазы-биле ажыктыг чорун болгаш шынар дээш демиселдың беш чылы.

ЮБИЛЕЙЛИГ ОНГУ БЕШ ЧЫЛДЫҢ КАЛБАРЫЫШКЫНЫ

Онгу беш чыл—коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарына, чуртуң экономиктиг күчүзүн быжыглаарына ажок улуг чаа бурунгаар болым болур. Бир эвес бүдүрүлгеня улам ынай калбартырынга болгаш чоонуң хереглелдериниге курдавырларының үнер дозу—национал орулга мышкаш, ниитилештирген көрүүзүгүү алыр болзувусса, ол 1960 чылдаазындан 1980 чылда барык-ла дөрт катап хөй болур. Беш чылда нефть тыныжының чаңгыс немелде өзүлдези 1960 чылда турган ооң бүгү бүдүрүлгезиниң ажа бээр. Ол мышкаш электроэнергия, минералдыг чемиг-чидилгелер болгаш продукцияның өске-даа эң чугула хевирлерин бүдүрери база мидыг болур.

Чуртуң экономиктиг күчүзү капитал тудуунуң хемчээлдериге база илергейдеттинер. Онгу беш чылдың баштайгы чылында-ла ССРЭ капитал тудуунуң хемчээлиниң талазы-биле делегейде бирги черге үнген. Онгу беш чылдың дургузунда барык-ла баштайгы чеди беш чылдарда чарыгдаттынган хире хемчээлдиг капитал салышкынарын шиңгээдип алыр, ол болза 621, 4 миллиард рубль болур. Көдээ ажыл-агыйның хереглелдериге кайчаар-даа ажок хөй түүнү—170 миллиард рубльди түскайлап берип турар. Сөөлгү ийи беш чылдарда шиңгээдип алдынганы хире түүнүг акша-хөреңгиниң үүгле черни мелиорастаарына ажыглаарыче угландырган. Ындыг улуг хемчээлдер, кайгамчык улуг программа делегей практиказынга кажан-даа турбаан. Көдээ ажыл-агый 466 миллион тонна чемиг-чидилгени, үүс-үүс машиналарны болгаш оске-даа чүүлдерни алыр. ТК-ның октябрь Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиигине секретарь эш Л. И. Брежнев мынча дээн: «Бо чуртайлар чоокка чедир-ле кайгамчык улуг кылдыр көстүр турган. Бо дээрге ам бистиң планнарывыс апарган, ооң боттуг чүүзү ам бистиң турун турарывыс экономиканың фундаментизи-биле, бистиң дуржулгавыс-биле, партияның болгаш улустуң күүзүнге бистиң бүдүрээнивис-биле магадылаттынып турар».

Чуртуң экономиктиг күчүшидалының өзүлдезин илергейлеп турар бүдүрүлгениң көд фондуларының хемчээли 1970 чылга деңнээрге ийиден хөй, а 1960 чылга деңнээрге харын-даа беш катап улгадыр.

Беш чылдың төнчүзүнде Совет Эвиделе 1970 чылдынга деңнээрге барык-да ийи катап улгаттырган индустриалдыг күүч-шидалдыг апаар. Ам бизин бистиң чуртувуста делегейниң кайы-даа чурттарында хөй нефтини тын, шойну, каңны, цементни, минералдыг чемиг-чидилгени, тракторларны, хөвең-саазыдан болгаш дүк аймаардан кылган пос-таавыны, хом идиктерни, сүттү, саржагны, чигирни бүдүрүп үндүрүп турар. АКШ-та үлетпүр бүдүрүлгезиниң амгы үедеги хемчээлин онгу беш чылдың түүнелинде ССРЭ ажын эртер. Хөмүр-даш тынышының талазы-биле амгы үеде АКШ-ты, Италияны, Францияны, ГФР-ни катай алырга олар бистиң деңнелиниске чедип турар. Англияда, Францияда, ГФР-де, Италияда кылын турарындан бисте кац эзилдирери бүдүп чартык катап хөй, цемент бүдүрери 1,3 катап, минералдыг чемиг-чидилгелер бүдүрери 2,4 катап хөй боон турар.

Ынчангаш, онгу беш чыл планында көрүүген экономиктиг өзүлдезин хемчээлдери бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгаланыр күүзүн быжыглаарын, ооң делегейге туружун күштелдирерин улам ынай хандырар.

Национал орулга

Үлетпүр продукциязы

ТУРГУЗУУШКУННУҢ БҮЗҮРЕЛДИГ БАЗЫМНАРЫ

Онгу беш чылдың чылдарында социал-экономиктиг деңнелгенин кайгамчык улуг хемчээлдери мурнуидагызы ышкаш, өзүлденің бедик темпилериниң күсели-биле хандыртынар. Социалистиг индустрия ниити продукциязының хемчээлин 36 хуу көвүдедар. Беш чыл дургузунда көдээ ажыл-агый продукциязының чылда ортумак хемчээлин 16 хуу өзер.

Беш чыл планында көрүүген экономиктиг хөгжүдениң темпилери продукция бүдүрериниң көвүдериниң мурнунда туруп көрбөзүн тулган немелде өзүлдезин хандырар. Бүдүрүлге көрүүзүглериниң немелде өзүлдезиниң хуу бүрүү материалдыг көрүүзүгге улам-на үре-түүнелдиг, уламна ужур дузалыг болу бээр. Чижээ, мында киирген диаграммада сески беш чылда национал орулганың өзүлдезиниң бир хуузу дээрге-ле ооң тулган көвүдедилгези 2 миллиард рубль болган дээрзин көрүскеери ол, а 1976—1980 чылдарда ол 3,6 миллиард рубль болур. Амгы үеде үлетпүр продукциязының бир хуу немелде өзүлдези—ол дээрге 10 миллиард ажыг киловатт-шак электроэнергия, 1,4 миллион тонна хире кан, 900 муң тонна минералдыг чемиг-чидилгедир.

Айыттыгган планнар канчаар-даа ажок улуг. Ынчадажок олар боттуг планнар-дыр. Ол планнарның боттуг боон турар ужуру чүл дизе, бисте күштүг бүдүрүлге болгаш эртем-техниктиг күүчүшидалдың тургустунганында, чурт улус ажыл-агыйының езуп турар хереглелдерин хандырарына ажыктыг кылдыр ажыглаар бойдус байлактарының талазы-биле ажок улуг курлавырлыг болуп турарында, мергежилдиг ажок хөй сацыыг кадрларның барында, ажыл-агый тургузуушкунуун байлак дуржулгазын чедип алганында боон турар. Ынчаарга социалистиг тургузуушкунуун төөгүлүг ондур улуг артык күштүг чоруу: бүдүрүлгениң чепсек херекселинге ниитиниң өнчүзү, экономиканы планныг өзу-биле организастаары, чаа ниитилелдиң тургузукчуларының—хостуг ажыл-ишчилериниң эшхуузунуң кады ажылдажылгазы болгаш сорук киришкини ол бүтүге үндезин болуп турар.

Ол артык күштүг чоруктуң дүрүм өзугаар илереэшкиннери—улус ажыл-агыйының соксаал чок шашкын хөгжүдезин төөгүде кестүп көрбөзүн темпилер-биле боттандырып турар. Элээн узун хуусаның дургузунда үлетпүр хөгжүдезин чижекке ап көрөлиңер. 1955—1975 чылдарда сайзыраңгай капиталистиг чурттарның үлетпүр продукциязының чылда ортумак немелде өзүлдезин чедип алганынга деңнээрге ооңгу беш чылды каттыштыр алырга, чээрби чыл дургузунда социалистиг индустрияның немелде өзүлдезиниң чылда ортумак темпизи 1,8 катап бедик болур.

Амгы үеде экономика хөгжүдезинин ындыг хемчээлдери чүгле бүдүрүлгени бүгү талалыг интенсификастаарының болгаш хамыктың мурнунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң темпилерин дүргедедиринин, бүдүрүлгениң немелде өзүлдезин хандырарына ооң ролюн бедидериниң базазының чедип алдынар аргалыг. 1971—1975 чылдарда национал орулганың немелде өзүлдезиниң бештин дөрт хире кезиин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң ачызында чедип алган. Онгу беш чылда ол-ла факторнуң күүсели-биле национал орулганың 85—90 хуу чедир немелде өзүлдезин алырын көрүп турар.

ЭКОНОМИКАНЫҢ СТРУКТУРАЗЫНЫҢ БУРУНГААРЛААШКЫНЫ

Амгы үениң байдалдарында экономиканы хөгжүлдези продукцияны бүдүрүп үндүрериниң чүгле хемчээлинин улам улгадын көвүдөөр-биле эвес, харын база составының шынар талазы-биле өскерлиг экижири-биле онааланыр, шынарының экижири-биле бүдүрүлгениң структуразының адырларына шаңкын бурунгаар ханылаашкынын кылыр. Структураның бурунгаардаашкынының чорудулгазын дүргедедири эртем-техниктиг революцияның калбарышкынының байдалдарында ниитилел хереглелдериниң дүрген өзүлдезин көргүзүп турар.

Онгу беш чылда химия индустриязы улам бурунгаар хөгжүп, бодунуң продукциязын ниитизи-биле үлетпүрге көвүдеди бүдүрер. Ол болза бүгү ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринге кончуг чугула. Ынчалажок бүгү улус ажыл-агыйынга химия үлетпүрүнүң салдар чедирер кол күжү ооң продуктуларын—синтетиктиг чукту, пластиктиг массаларны, синтетиктиг волокноларны бүдүрериниң темпизи беш чыл дургузунда бедип, ийи катап улгадыр. Ол болза бүдүрүлгеге ажыглаар хой-хой кылыгаарының болгаш чоонуң хереглел барааннарының шынарын үндезини-биле экижидериниң үндезини болур.

Машина тудуунуң улус ажыл-агыйынга кээп турар кылыгларының хой-хой хевирдериниң шынары өскерлиг, экижиир. Чижээ, бүдүрүп үндүргеи чаңгыс автомобильдиң дажыглаар ортумак чүүгү, көдээ ажыл-агыйга кылып берген чаңгыс тракторнуң күч-шидалы тоску беш чылда турганындан дөрттүн бири хире улуг болур.

Барык бүгү адырларның талазы-биле шак-ла ол ышкаш чижектерни көргүзүп болур. Оларның структуразының өскерлиишкини дээрге, эртем-техниктиг дешилгениң үезинде үндезилеттинген адырларның хөгжүдезинин көргүзүү болур. Бо бүгүнүң ачызында материалдыг кежиктерни бүдүрери сан талазы-биле остүрүп база чогуур негелде өзугаар оларның шынарын экижидип-даа турган, ниитилел хереглелдерин улам бедидип болур-дур.

Структура болгаш шыпардаа талазы-биле өзүүшкүн дээрге, ниитилел бүдүрүлгезиниң шынарын болгаш ажыктыг чоруун улгаттырарының, улустуң чаагай чоруун бедидериниң чугула чүүлү боор турар.

В. КИРИЧЕНКО,
Экономиктиг эртемнериниң доктору.

Беш чыл планының дугайында беседа

Шык тударының аргалары

Көдээ ажыл-агый культураларын суттарар ажыл колдуунда-ла июль айның төнчүзүнде доостур, ынчангаш шыктың хөрүнче кирер кара чангыс үнүлериин чаашкыннар боон турар. Күскү чаашкыннарның хемчээли улуг эвес: 3—5 мм, а чамдыкта 10-12 мм болур (1 мм чаашкын суу гектарда 10 кубометр шыкка деп).

Августа бир гектар тараа культураларыңга шык чарыгдалы 20, хөй чылдыг сигепнерге болган нукурузага — 40 кубометр чедир хемчээлге турар. Сентябрь айда агаарның температуразы сооган тудум-на гектар черге шык чарыгдалы 10—15 кубометр чедир кызырлыр. Ынчангаш Тываның чер ажылдыг бүгү районнарында август, сентябрь айларда база октябрьның ортал үезинде чедир хөрүнүде шыктың продуктулуг курлавыры долузуу-биле чарыгдаттына бөөр, а кышкы үеде хөрүн шуут кургай бөөр.

1974—1976 чылдарда «Хемчик», «Барлык» болган «Кара-Хаак» совхозтарның суттаттыг шөлдеринге хайгаарал кылып коорге, октябрь айның 1-ге чедир бир гектар 50 см чедир ханы хөрүнүде шыктың курлавыры 250—350 кубометрден, а 1 метр хире ханы хөрүүнде шыктың курлавыры 400—500 кубометрден ашпайн турары илерээн. Шыктың мыныгыг курлавырының ажыы чок, олар үүштерге дуза-да чедирбес. Бо хайгаараашкыннарны республиканың метеорология албанының хөй чылдарда ылган ажылы база бадыткан турар.

Кыжын чаттан хар хөрүүнүн шыгын база улгаттырып шыдавас, чүте дээрге, ол кылын эвес болур, хүн радиациязы бедик чүве болганда март—апрель айларда-ла оларның хөй нуруузу бусталып, эрип калыр. Ынчангаш май айда хемчээн көөрге, хөрүүнүн шыгы улгатпаан харын-даа эвээжээн боон турары таварылга эвес.

Ынчангаш суттаттыг черлерге тарылга мурнунун суттарылгазын чорутпайн чаштырыда кылырга, тараанык үнүжү куду болур, чайгы чаашкыннарга азы үүштерниң өзүн үнер үезиниң суттарылгазынга чедир шоолуг үнмезиниң чылдагааны ында. Часкы суттарылга чорутайн баргаш, үүштериниң өзүн үнер үезиниң суттарылгазын эки чоруларга-даа эки дүжүттү алыры берге болур. Боо тодаргай чижээ мыныгыг:

«Барлык» совхозка тарылга мурнунун суттарылгазын, ол ышкаш үүштериниң өзүн үнер үезиниң суттарылгазын үш катап чоруткаш, гектар кызыл-тастан 30,5 центнер дүжүттү алган (гектар черге суттарылга нормазы 3600 кубометр суг турган). Баш удур суттарган черлерге тараан тараанын дүжүдү эки болуруп, хөй ажыл-агыйларга чоруткан шинчилелдер көргүзүп турар. Ынчангаш кандаачал районнарда суттаттыг шөлдерге тарылга мурнунун суттарылгазын чорудары —көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн бедилериниң чугула фактору боон турар.

Часкы үеде дыка хөй ажылагыйларга эвээш эвес шөлдерге суттарылганы чорудар, а үе эвээш болгай. А суттаттыг черлерге безин тарылганы озалдадырга дүжүт эвээш болур, оон түржүк таравлар бышпайн соонда алдыр таварылгалар эвээш эвес. Моон үжүрүнда күскү чер суттарылгазы, булукталдырышкын улуг рольду ойнаар үжүрлүг.

Сентябрь — октябрь айларда чоруткан күскү суттарылганың дүржүлгазындан ап көөрге, бир эвес гектар черни 1200—1400 кубометр суг-биле суттарар болза, бир метр ханы хөрүүн эки суттартынарын дүржүлга көргүскен. Ынчаар суттарарга май айның баштайгы он хонуунда, азы үүштер үүнүп эгелеп турда, хөрүүн чүгле 5-10 см ханы кургаар, өскээр чугаалаарга шыктың чидирин чүгле 10-15 хуу болур. (гектардан 100-150 кубометр суг чидер дээн ол).

Күскү суттарылганың нормазын улгаттырган тудум-на шыктың чидер хуузу эвээш болур. Хөрүүн шыгын тударынга шөлдерге тарылга мурнунун ажылдап кылышкынын чорудары улуг рольдуг, Сай дажы кылын эвес каытта чыдар шөлдерге черни андатырып, метр болгаш оон-даа кылын хөрүүнүү шыгыдары чугула. Бо хире шыгаан хөрүүн чазын бартык ындыг-ла дүргени-биле кургавас.

Люцерна тарыыр шөлдү күзүн суттарарга ажыктыг, чүге дизе бо сигепниң дазылы дыка ханы үнер, хөрүүнде шыкты шинчээдип ап болур. Тараа баштыг үүштериниң дазылы ханы эвес үнер чүве болганда, олар үстүү каттарның шыгын хөй-биле ажыглап болуру моон илдендир.

Күскү суттарылганы улуг соок дүшкүже чорудар апаар. (Сентябрьның ийиги декадазындан хөрүүнүн ыяк донарынга чедир). Хөрүүн улуг донмаан болза, суттатка шаптыктан ыңдавас. 4—6 градус соокта безин суг хөрүүниче сиңер аргалыг. Гидротехникиг тудуглары хөй, нарын суттарылга системаларына, хоорга дамчыштыр суттарылга чорудар черлерге соок дүжери-биле күскү суттарылганы соксадыр, чүте дизе, ылаңгыя хоорзаларга суг донар болза часкы суттарылга озалдаар болгай.

Күскү суттарылганың нормазын улгаттырган тудум-на шыктың чидер хуузу эвээш болур. Хөрүүн шыгын тударынга шөлдерге тарылга мурнунун ажылдап кылышкынын чорудары улуг рольдуг, Сай дажы кылын эвес каытта чыдар шөлдерге черни андаганың дуржулгазындан ап көөрге, бир эвес гектар черни 1200—1400 кубометр суг-биле суттарар болза, бир метр ханы хөрүүн эки суттартынарын дуржулга көргүскен. Ынчаар суттарарга май айның баштайгы он хонуунда, азы үүштер үүнүп эгелеп турда, хөрүүн чүгле 5-10 см ханы кургаар, өскээр чугаалаарга шыктың чидирин чүгле 10-15 хуу болур. (гектардан 100-150 кубометр суг чидер дээн ол).

Күскү суттарылганың нормазын улгаттырган тудум-на шыктың чидер хуузу эвээш болур. Хөрүүн шыгын тударынга шөлдерге тарылга мурнунун ажылдап кылышкынын чорудары улуг рольдуг, Сай дажы кылын эвес каытта чыдар шөлдерге черни андатырып, метр болгаш оон-даа кылын хөрүүнүү шыгыдары чугула. Бо хире шыгаан хөрүүн чазын бартык ындыг-ла дүргени-биле кургавас.

Люцерна тарыыр шөлдү күзүн суттарарга ажыктыг, чүге дизе бо сигепниң дазылы дыка ханы үнер, хөрүүнде шыкты шинчээдип ап болур. Тараа баштыг үүштериниң дазылы ханы эвес үнер чүве болганда, олар үстүү каттарның шыгын хөй-биле ажыглап болуру моон илдендир.

Күскү суттарылганы улуг соок дүшкүже чорудар апаар. (Сентябрьның ийиги декадазындан хөрүүнүн ыяк донарынга чедир). Хөрүүн улуг донмаан болза, суттатка шаптыктан ыңдавас. 4—6 градус соокта безин суг хөрүүниче сиңер аргалыг. Гидротехникиг тудуглары хөй, нарын суттарылга системаларына, хоорга дамчыштыр суттарылга чорудар черлерге соок дүжери-биле күскү суттарылганы соксадыр, чүте дизе, ылаңгыя хоорзаларга суг донар болза часкы суттарылга озалдаар болгай.

Хөрүүнге шык тыырының өске бир аргазы — булукталдырышкын болур. Республиканга хар кылын чайбас, соок улуг болур үүне болганда, булукталдырышкынны ажыглаары чугула. Бурят АССР-ниң бойдус байдалы бистиң республиканы-биле дөмей, олар кыш дургузунда хемнер болгаш кара суттар суун булукталдырып, часкы болгаш чайгы суттарылга чорударының кайгамчык улуг курлавырларын тургузун ап турар. Тывага булукталдырышкын чорударының чамдык өскүдеенинге дуржулгалары база бар. «УТКА-ның 25 чылы», «Чыраа-Бажы», «Шекпээр» совхозтар болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйлар улуг күш үндүрбейн булукталдырышкын кылган сигеп шөлдериниң ийи катап болгаш оон-даа хөй дүжүттү ап турар болгай.

Чоон-Хемчик районда «Искра» колхозтуң хойжуду Ооржак Очур-оол эртken нүзүн колхозтуң агрономунун дилээн өзугаар бодунуң кыштаанның чаныңга сигеп кезер шөлге булукталдырышкынны кылган. Июль-август айларда ук шөлге кайгамчык сигеп үнген, малчын ол участоктуң гектарындан-на 18-20 центнер сигепни кезин алган.

Булукталдырышкынны организастыг чорутkан черлерге оон ажыы оон-даа улуг. Булукталдырышкынны 50 см кылын хорударга чаныя ук доп чүгле ол черни эвес, а харын боң чоогунда черни суттарар суг курлавырын берип турар болгай.

Бистиң республикада 2000 гектарда күскү суттарылга чоруттунган, а планы 45 муң га Эрткен чылын 1,5 муң гектарга булукталдырышкын кылган болза, бо чылын 2000 гектарда чоруткан. Моон үжүрүнда республиканың барык бүгү шаңдаашкыныг районнарынга шык тударының бүгү аргаларын ажыглаары чугула боон турар.

Н. ХАМИП,

Тыва АССР-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң кол ажыглал эргелелиниң начальникиниң оралакчызы.

Е. ЮХНО,

Сибирьниң суг болгаш мелиорация эртем шинчилел институдунуң суттарылга лабораториязының улуг эртем ажылдакчызы.

Черниң кежиин четтирер дизе

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ТАЙБЫҢ КАМГАЛАЛЫНГА

Тайбың камгалалының республика комитединиң президиуму болган. Аңаа Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Стокгольмга хүлээп алган чаа Кыйгырыының адаанга ат салыр кампаниянның Тывага эртken түңнелин чугаалашкан.

Кампания үезинде 1207 кезем митинг, хурал болган, аңаа 3797 кижи санал берген. Кыйгырыгның адаанга 143,499 хол үжүүн салган. Ол болза республиканың 16 хардан өрү назылыг кижилериниң барын шуптузу.

Тайбының совет фондузунга эки туранын акша-хөреңги чыылдазы ук кампания үезинде үлөм калбарганын комитеттиң президиуму база демдеглээн.

БИСТИҢ КОРР.

АДАЗЫНЫҢ САЛГАКЧЫЛАРЫ

Улуг-Хемге кайызы мурнай агып кирер дээзиг кожалажып чаржып баткан Эьжим биле Демир-Сугнун малчынарын мактаар, ажыл-ижин чырыдар бодадым. Оларның иштинден ийиги хөй бригадазын онзалап айтыры күзенчиг.

Аразында чарыштыг бригадаларның ийигизиниң бригадири Тюлюш Күнзеп-оолга ужурашкаш, оон хойжуларында ажылдың байдалын, ылаңгыя мурнакчыларның дуржулгазын сонуургадым.

— Бригадамда он сес кодан бар. Ниити байдал эки, кышка белеткеп база хынамчалыг доозулган. Оларның аразында социалистиг чарыштың типлекчилери Серээдларны мактаары чер-ле чептуг. Ам оларже автомашина бар, аңаа олурупкаш, ында ажылды барып бүзүреп чаныжынар — деп, бригадир менээ сүмеледи.

Чангыс өг-бүле дугайын чугаалааны ол кылдыр бодааш, Белге үш кодан малчынарга чеде бээримге, оларның фамилиязы шуптузу чангыс —Серээдларлар болду. Хол изин бүт часпас дижири ужурлуг. Ангы-аңы кодаларны харыылап турар болзажок, бот-боттарынга дузалажыр эп-пайыралдыг, ажылдаарынга соруктуг, амыдыраарынга, үлегерлиг, чангыс демниг алашкылар дээрзин аңаа чоразымыңа түңнелинде бүзүрээн мен.

Сериков Седип-оолович Серээдар угундан-на мал, чер ажылдыг чораан, ам пенсияже үнер чоокшулаан. Төрүттүнген черинге коллективтиг ажыл эгелээн хүннерде-ле оон башкарган трактору Эьжимниң белгаш Демир-Сугнун зэнзиргей чыткан ховуларын дүвүрелдикен. Хову-трактор бригадазынга ол он чыл ажыр ажылдаан, а көргүзүг хире шаа-биле база эки болуп келген.

Техника көвүдээн, ону билдилиг башкарар аныяк кадрлар база өскен. Аңаа холбаштыр, С. Серээдларның малдың болурун күзеп, кирген билириишкини шиитпирлеттинген. 1960 чылдан бээр малчын апарган. Ол ам «Улуг-Хаа» совхозтуң ийи дакпыр (малчын болгаш механизатор) профессиялыг хоочуннарының бирээзи.

Малчыннап келгениниң он беш чыл ажыг үезинин дургузунда Сериков Седип-оловичиниң көргүзүглери база багай эвес болуп келген. Бо чылын төрүүр чүс хойга онаштыр 86 хураган алыр турган, 94 хураганны доруктуруп өстүрген, хөй бүрүзүнден-не 2500 грамм дүктүн орнунга 2600 граммны кыргыткан. Хоочун малчынның кыштаа үлегерлиг, мал чеми курлавырлыг.

Оон улуг оглу — Далай-оол Сериковичиниң кодаңынга бардывыс. Совхозтуң мурнакчы механизаторларының бирээзи чораан кижи болду. Далай-оол 1968 чылдан эгелеп малчыннаан. Бо аразында ол база-ла чангыс эвес удза мактадын келген. Онгу беш чылдың баштайгы чылында төрүүр чүс хойга онаштыр 88 хураганны менди өстүрген, хой бүрүзүнден 2700 грамм дүктү кыргыткан.

Ортун оглу — Василий Серикович база мергежилдиг комбайнер чораан, 1971 чылдан бээр малчыннап келген. Хойжулаанының баштайгы чылдарында таварышкан бергелерни ол шыдажып эртken. Адазының болгаш акызының дуржулгазын, зооветеринария ажылдакчыларының сүмезин ажыл практикага ол үргүлчү ажыглап келген. Оон бо чылгы көргүзүү база багай эвес: чүс хойга онаштыр 86 хураганны, хой бүрүзүнден 2800 грамм дүктү алган.

Үстүнде чурагайларны хандыр сайгарып кээр болза, ийиги хой бригадазының чүгле ол үш кодаңы—Серээдар алашкылар безин бо чылын күрүнеге барык тонна чыгыы дүктү кыргып берген, совхозунга 900 ажыг хураганны немей өстүрген, а ниити бригаланы алыр болза, көргүзүг базза-ла солун.

Тергени кыжын, шанактыг чайын белеткээри таарымчалыг дижири-ле шын, а Серээдар адашкыларны шак ындыг хынамчалыг кижилерге хамаарыштырып болур. Олар эртken кышка өткүштүр 320 центнер сигенни, 300 ажыг центнер өдекти белеткеп алган, кодан хойларын хүр чыл ажырган. Бо чылын 270 центнер сигенни, 300 центнер өдекти белеткээн. Кайызыныңдаа кыштаанда септелге чогуур өйүнде кылдынган.

«Улуг-Хаа» совхозтуң дирекциязы, ында ажылчын комитеди малчыннар аразында чарыштың ай азы квартал түңнелин үндүрген санында Серээдар адашкыларның көргүзүүн хамыкты мурнай сонуургаары таварылга эвес. Олар социалистиг чарыштың каш удаа типлектилери болуп келген.

Сериков Седип-оолович Серээдар чүгле онаашкан албан хүлээлгезинге харыысалгалыг, хөй-ниити ажылынга бот-идепкейдиг эвес, өг-бүле амыдыралынга база үлегерлиг. Ол он бир ургуларны азыраан өстүрген эргим ада: Оон ажы-төлү адазының ёзулуг салгакчылары болуп, малчыннар, тараажылар апарган.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

УЛУГ УЖУР-ДУЗАЛЫГ АЯН-ЧОРУК

БУХАРЕСТ. (СЭТА-ның корреспондентиэн). Румын нарысылал СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневти байырлыы-биле уткуп алыр деп белеткеп турар. Хоорайның кудумчуларында болгаш шөлдеринде Румынияның база Совет Эвиделиниң күрүне туктарын аскан. Л. И. Брежневке, совет улуска байыр чедирген состерни бижээн кызыл лозунгларны бүгү чердерде аскылап каан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң эм болур аян-чоруу румын улус биле Совет Эвилелиниң улустарының аразында найыралдыг харылзааларынга ап чугула болуушкун болур деп, СЭТА-ның корреспондентээнбиле беседага РКП ТК-ның Политкүүскомунун кежигүнүге кандидат, Совет Эвилели-биле найыралдыг харылзааларның румын ниитилелиниң кол чөвүлелиниң даргазы Яарлус Михай Даля чугаалаан. Бистиң ийи чурттарыстың партиларының удуртукчуларының аразында дээди деңнелге ужуражыышкынар болгаш чугаалажыышкынар бистиң күрүнелеривистиң болгаш улустарывыстың аразында акы-дүүмалышкы найыралдың дугайын тодаргайны озалдадырга дүжүт эвээш болур, оон түржүк таравлар бышпайн соонда алдыр таварылгалар эвээш эвес. Моон үжүрүнда күскү чер суттарылгазы, булукталдырышкын улуг рольду ойнаар үжүрлүг.

Сентябрь — октябрь айларда чоруткан күскү суттарылганың дуржулгазындан ап көөрге, бир эвес гектар черни 1200—1400 кубометр суг-биле суттарар болза, бир метр ханы хөрүүн эки суттартынарын дуржулга көргүскен. Ынчаар суттарарга май айның баштайгы он хонуунда, азы үүштер үүнүп эгелеп турда, хөрүүн чүгле 5-10 см ханы кургаар, өскээр чугаалаарга шыктың чидирин чүгле 10-15 хуу болур. (гектардан 100-150 кубометр суг чидер дээн ол).

Күскү суттарылганың нормазын улгаттырган тудум-на шыктың чидер хуузу эвээш болур. Хөрүүн шыгын тударынга шөлдерге тарылга мурнунун ажылдап кылышкынын чорудары улуг рольдуг, Сай дажы кылын эвес каытта чыдар шөлдерге черни андатырып, метр болгаш оон-даа кылын хөрүүнүү шыгыдары чугула. Бо хире шыгаан хөрүүн чазын бартык ындыг-ла дүргени-биле кургавас.

Люцерна тарыыр шөлдү күзүн суттарарга ажыктыг, чүге дизе бо сигепниң дазылы дыка ханы үнер, хөрүүнде шыкты шинчээдип ап болур. Тараа баштыг үүштериниң дазылы ханы эвес үнер чүве болганда, олар үстүү каттарның шыгын хөй-биле ажыглап болуру моон илдендир.

Күскү суттарылганы улуг соок дүшкүже чорудар апаар. (Сентябрьның ийиги декадазындан хөрүүнүн ыяк донарынга чедир). Хөрүүн улуг донмаан болза, суттатка шаптыктан ыңдавас. 4—6 градус соокта безин суг хөрүүниче сиңер аргалыг. Гидротехникиг тудуглары хөй, нарын суттарылга системаларына, хоорга дамчыштыр суттарылга чорудар черлерге соок дүжери-биле күскү суттарылганы соксадыр, чүте дизе, ылаңгыя хоорзаларга суг донар болза часкы суттарылга озалдаар болгай.

Хөрүүнге шык тыырының өске бир аргазы — булукталдырышкын болур. Республиканга хар кылын чайбас, соок улуг болур үүне болганда, булукталдырышкынны ажыглаары чугула. Бурят АССР-ниң бойдус байдалы бистиң республиканы-биле дөмей, олар кыш дургузунда хемнер болгаш кара суттар суун булукталдырып, часкы болгаш чайгы суттарылга чорударының кайгамчык улуг курлавырларын тургузун ап турар. Тывага булукталдырышкын чорударының чамдык өскүдеенинге дуржулгалары база бар. «УТКА-ның 25 чылы», «Чыраа-Бажы», «Шекпээр» совхозтар болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйлар улуг күш үндүрбейн булукталдырышкын кылган сигеп шөлдериниң ийи катап болгаш оон-даа хөй дүжүттү ап турар болгай.

Чоон-Хемчик районда «Искра» колхозтуң хойжуду Ооржак Очур-оол эртken нүзүн колхозтуң агрономунун дилээн өзугаар бодунуң кыштаанның чаныңга сигеп кезер шөлге булукталдырышкынны кылган. Июль-август айларда ук шөлге кайгамчык сигеп үнген, малчын ол участоктуң гектарындан-на 18-20 центнер сигепни кезин алган.

Булукталдырышкынны организастыг чорутkан черлерге оон ажыы оон-даа улуг. Булукталдырышкынны 50 см кылын хорударга чаныя ук доп чүгле ол черни эвес, а харын боң чоогунда черни суттарар суг курлавырын берип турар болгай.

Бистиң республикада 2000 гектарда күскү суттарылга чоруттунган, а планы 45 муң га Эрткен чылын 1,5 муң гектарга булукталдырышкын кылган болза, бо чылын 2000 гектарда чоруткан. Моон үжүрүнда республиканың барык бүгү шаңдаашкыныг районнарынга шык тударының бүгү аргаларын ажыглаары чугула боон турар.

Н. ХАМИП,

Тыва АССР-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң кол ажыглал эргелелиниң начальникиниң оралакчызы.

Е. ЮХНО,

Сибирьниң суг болгаш мелиорация эртем шинчилел институдунуң суттарылга лабораториязының улуг эртем ажылдакчызы.

Социализм чурттарында

ССРЭ-ГЕ УЛУГ СТАНОК

ПРАГА. Пльзеньниң «Шкода» деп каттыжыышкынның машина тудукчулары Совет Эвилелиниче копеуг улуг станокту чорутканнар. Ол станокка узуну 15 метр чедир түүдерни болбаазырадып кылып болур. Ындыг хевирлиг болган аары 160 тонна чедир станокту бүдүрүлге черинге эне баштай бүдүрүп кылган. Ону сан программазы-биле башкарар. 1980 чылга чедир комбинатка ындыг ам-даа беш станоктарны бүдүрер.

МЕТАЛЛУРГТАРНЫҢ ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛЫ

БУДАПЕШТ. Мишкольцеде В. И. Ленин аттыг металлургия комбинадының ажыл-ишчилери беш ыылдың баштайгы чылын шалыпчы күш-ажыл-биле демдеглээн. Чыл эгезинден бээр бүдүрүлге черинің коллективи пландаан ажыр 50 муң тонна бедик шыныгыг канны, 28 муң тонна кан прокатты, 25 муң тонна шойну бүдүрүп үндүрген. Ындыг бедик түңнелдерни комбинаттың ажылчыннары социалистиг чарышты калбартып чорутканының, мурнакчы дуржулганы нептереткенинин, машиналарны болгаш дерилгелерни ажыктыг ажыглаанының түпелдериниде чедип алганнар.

Социалистиг Венгрияның металлургтары чыл келген тудум бөттарының чедишкиннери-биле чуртту өөрүү келген. Эрткен чылын олар 3470 муң тонна канны эвилдиргеннер. Ол болза чыл планында көрдүнгеңнеден барык 75 муң тонна хөй болган. Амгы беш чылда адырыы коллективтериниң мурнунга улуг сорулгаларны база салган.

«ИФА» МАРКАЛЫГ АВТОМОБИЛЬДЕР

БЕРЛИН. Берлин чоогунда Людвигсфельдеде «Ифа» деп автомобиль заводу бодунун продукциязын делегейниң 20 чурттарынче үндүр садыы турар. ГДР-ниң улус ажылагыйының эн-не аныяк ол бүдүрүлге чери чыл бүрүзүнде 40 хевирниг 20 муң ажыг чүк машиналарын бүдүрүп үндүрүп турар.

Заводтуң конструкторлары Совет Эвилелинде болгаш социалистиг өске-даа чурттарның төрелдешкен бүдүрүлге черлери-биле кады ажылдап турарлар. Ол бүдүрүлге черлери «Ифаның» даштыкы кол чагыкчылары болур. Людвигсфельдеде автомобиль заводунун машиналарын ЭДЧ-ниң иштинде кады тудуп турар объектилерде, чижээлээрге, Оренбург — ССРЭ-ниң барыын кызыгаары магистралдыг газдамчыдылгазында чедишкиннин-биле ажыглап келген.

ЭКОНОМИСТЕРНИҢ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫ

БЕЛГРАД. Далай чоогунда Опатия хоорайда югослав экономистерниң чөвүлел хуралы ажыттынган. Аңаа чурттуң экономиктиг хогжудезинин ажыы болгаш кедир чылда эң чугула айтырыгларын чугаалажыр көөр. Экономиктиг политика талазы-биле 1976 чылда хүлээп алдынган хемчеглер улус ажыл-агыйының доктаамал улам ыяй хогжудезинге арганы берген деп, чөвүлел хуралга онзалап демдеглээн. 1977 чылда экономиктиг хогжудениң кол сорулгалары болза бүдүрүлгениң тургузуун экижидери болгаш ажылагый чорударының шынар талазы-биле факторларын күүтелдирери болур деп, чөвүлел хуралдың киржикчилери демдеглээнгер.

(СЭТА).

ЭФИОПИЯ: шилип алган оруу-биле

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Үндезин политиктиг болгаш социал-экономиктиг чаартылгаларның оруунче кирген Эфиопия эрге-чагырга ажылчын ацгының партиязынга баштаткан улусчу-революстуг фронтунун холунга турар чаа ниитилелди тургузар эчис сорулганы салын турар. Эфиопияның Түр шерлиг административтиг чөвүлелиниң (ТШАЧ) ында парлап үндүрген медеглелинде ол дугайын чугаалап турар.

Медеглелде оон ыяй айтын турары болза эфиоп революциянын оруунда мурнундагы улуг феодал-чер эзлери, империализмниң күштери болгаш оларга хандыкшаан анархистер удур турун турар. Контрреволюстуг күштер чепсекиг террорну, экономиктиг саңдарадымышкынарны организастан, ТШАЧ-ге удур иүгүл-меге кампаниянны чорудуп турар. Олар көскү күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчыларының амы-тынына халдаар чорукту организастан, ниитиниң өөрүүзүн самчыгдап, хоралакчы литератураны пептередип турар.

Чуртту бодунун шилип алган орууидан ойталаарынче реакцияның кандыг-даа чимевишкиннери албадан шыдавас дээрзинге быжыг бүзүрелди ТШАЧ илергейлеп турар. Яизы-бүрү контрреволюстуларга революстуг Эфиопияның күш-ажылчы чопу шиитпирлиг ойтур шавыышкынны бээр.

Өлүрүкчү чоруктар, дээрбедээшкиннер, ажыл саңдарадымышкыны болгаш эфиоп революцияга удур өске-даа кемхеректер үүлгеткени дээш буруудаттырган контрреволюстуг дээрбечи болуктериниң 27 кежигүнүн таажылаанының дугайын ТШАЧ дыннаткан.

ПЛЕЙНСКЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

ВАШИНГТОН. Плейнс хоорайга (Джорджия штат) АКШ-тың чаа соңкуткан президентизи Дж. Катерниң күрсекретарь Г. Киссинджер-биле ужуражыышкыны болган.

«Делегейниң яяы-бүрү районнарында амгы үениң айтырыгларының талазы-биле кыска тайылбырлалды ол алгаан» болгаш «ол кончуг ажыктыг болган» деп, ужуражыышкын сөөлүнде Дж. Картер журналистерге медеглээн.

Бодунун өөрүүнде Г. Киссинджер АКШ-тың даштыкы политиказы партиялардан дашкаар үндезинге боттанып ужуралыг деп демдеглээн. Чаа администрация политиканы чедишкиннинг боттандырзын дээш бисте бар бүгү информацияны бээр болгаш чогумчалыг кады ажылдажылганы боттандырар бис деп ол чугаалаан.

Парлалга конференциязы

— Спорт тудугларын тударының болгаш Олимпиада—80-ниң организастаарының бүгү ажылдар-биле хоозашкан бүгү планнарны чогуур үезинде боттандырар дээрзинге быжыг бүзүрелдин-биле Москвадан чоруп тур мен—деп, совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязында Делегейниң Олимпий Комитединиң президентизи Лорд Майкл Килланин медеглээн. Олимпиада—80-ниң организастыг комитединиң ажыл-чорудулгазынга база чамдык объектилериниң тудуунун чоруп турарынга сагыыседкил ханыыышкынын ол илереткен. Ол объектилерге бистиң найысылалывыска аян-чоруунун үезинде чораан. Оонларның соонда бүгү слимпий төптерге москважылардың аразынга күш-культураны болгаш спортту хогжүдеринге ажыглаары, а олимпий көдээ суурнуң соонда чаа чурттакчыларны хүлээп алыры, оон билингенин ёзугаар алырга, ДОК-тун президентизинге солун болган.

Совет спортчу организацияларының делегей шимчээшкинин хогжүдеринге улуг салыышкынын база хогжун орар чурттарга оларның көргүскен дузаламчызын Килланин демдеглээн. Айтырыгларга харыылап тура, ДОК-тун президентизи олимпий оюнларының келир үезин болгаш оларның программазын сайзырадгайдарын чугаалаан.

(СЭТА-ның корр.).

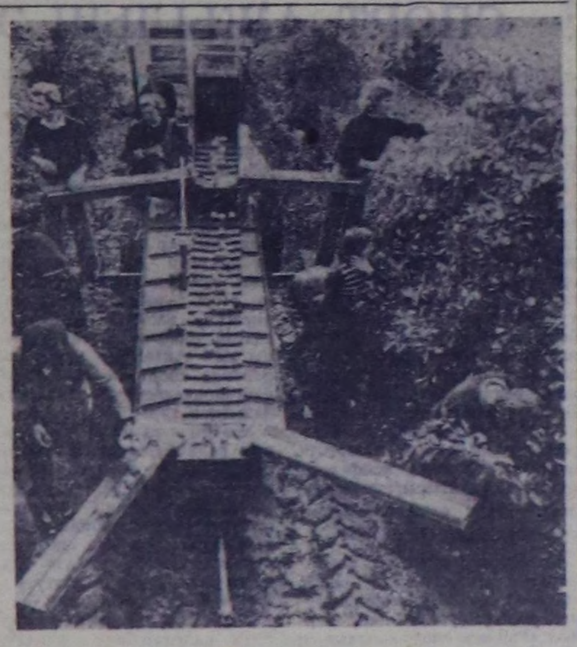

Венгр сад өстүрүкчүлериниң күш-ажылы-биле республиканга кат-чимистерниң эки дүжүдүн өстүрген. Ол чедишкинге көдээ ажыл-агый ажылдарын чыл бүрүзүнде-ле механизастаарының деңнелин улгаттырып келгени дузалыг болган.

ЧУРУКТА: Дансентмиклошта Мичурин аттыг коопеоативте яблоктарны ылгап турары.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

АКШ-ТА ШИЛЧИЛГЕ ҮЕЗИНДЕ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Шилчилге үези деп адаар—Дж. Фордтуң амгы чазазының эрге-чагырганы ноябрьда болган президент сөңгүлдаларынга тиилээн Дж. Картерге дамчыдыл бээринин чорудулгазы АКШ-тың политиктиг амыдыралында үргүлчүлеп турар. Дж. Картерниң болгаш оон кижилериниң январының 20-де Ак бажыңче албан хуузунда киреринге чедир чазактың албан-дужаалдарынга кирер кандидатураларны шилип алыр, конгресс-биле харылзааны тургузар, даштыкы политиктиг болгаш иштики политиктиг айтырыгларны ажылдап кылыр ужурлуг.

Дж. Картер Демократтыг партиянын конгрессте удуртукчулары-биле баштайгы ужуражыышкынны Лавджой хоорайга (Джорджия штат) эртирген. Чаа администрация биле демократтар хөй келии болуп турар чурттуң дээди хоойлужудулга органының аразынга кады ажылдажылганы зайлап таарыштырарынга кол кичээнгейни ол ужуражыышкынга салган.

Дж. Картерниң парлалга секретарынын чарлаанындан алырга, амгы президент Дж. Форд-биле болгаш федералдыг курлавыр системазының эргелекчилериниң чөвүлелиниң даргазы А. Бэрнс-биле ужуражыышкынары чоокку хүннерде болур. Дж. Картерниң чаа кабинединиң кежигүннериниң чаңгызын-даа декабрьның 1-ниң бетинде томуйлавас болгаш боон болур кандидатуралар талазы-биле амдыызында даан бодаашкын кылыры эрте деп, парлалга секретары медеглээн.

Ол-ла үеде Дж. Картерниң төлээ чери Вашингтонда албан хуузу-биле ажыттынган, оон 140 ажылдакчызы шилчилге үези-биле холбашкан ажыл-чорудулганы кылыр апаар. Ону боттандырары-биле бүгү-ле министерстволарже болгаш кол ведомстволарже харылзаа бөлүктерин чоруткан турар.

АГРАР РЕФОРМАЗЫН КАМГАЛААРЫ-БИЛЕ

ЛИССАБОН. (СЭТА). Аграр реформазының дугайында хоойлунун күштүг болурун сохсадыр дугайында социал-демократтыг төн дээр барыын үезлиг партияның кирген хоойлу төлевилелин португал парламент—республика хуралы — бадылаашкыныларның хөй нуруузу-биле хүлээп албайн барган. Ол хоойлу төлевиделинге коммунистер болгаш социалистер удур турган.

1974 чылдың апрельдиң 25-те фашизмни дужур октаан соонда португал улустун кол революстуг чаалап алыышкынарының бирээзин үзер дээн барыын үезлиг күштериниң орталдажыышкының коммунистиг болгаш социалистиг партияларның депутаттары ындыг янзы ойтур шавыышкан. Коммунист депутаттарының парламент болүүнүн даргазы Карлуш Бриту бадылаашкын сөөлүнде медеглел кылып чүве чугаалаан, республика хуралынга бадылаашкынларның түңнелин «төөгүлүг шиитпир» деп адаан.

Ынчалзажок парламентиге барыын үезлиглерге аштырыышкынны таварыштырганы-биле кызыгаарлаттынып болбас. Аграр реформазын хөрек кырынга боттандырарын хандыраа чогуур деп, К. Бриту түңнелинде чугаалаан.

БЕЛФАСТ. Күчүлээшкиннинг үргүлчү күштелиишкини-биле кады бооп келген кризис Соңгу Ирландияга чеди чыл иштинде уламчылап келген. Можуга истеп-сүрүүшкүннүң аппарадын быжыглаары-биле кризисти ажып эртеринге ынанып, англи чазак мурнукузу ышкаш күшке даянмышаан турар.

ЧУРУКТА: удурланыышкын ходелиишкининиң киржикчилерин англи солдаттарның болгаш полицейлериниң базып турары.

АП—СЭТА-ның фотозу.

УЛУСЧУ чогаадылга ФЕСТИВАЛЫ

КӨРҮЛДЕ ДООЗУЛГАН

Бот-тыйынгыр улусчу чогаалдылганың I Бүгү-эвилел фестивалының агитация урап үүл бригадаларының Кызылга ийи хүн үргүлүлээн республика көрүлдезе доозулган. Районнар көрүлделеринге тиилекчи болган 14 агитбригадалар орта киришкен. Оларның концерт программалары тустус районнуң, колхоз, совхозтуң, бүдүрүлгениң ажыл-ишчи сорулгаларынга дүүштүр, чаңгыс аай угланышкынныг сценарийлер өзүгаар тургусканын көрүлдениң жюриси онзалап демделээн. Агитбригадаларның хөй кезин көрүлдеге боттарының ажыл-агыйларынга үндүрүп чорудуп турган концерт программаларын олла кааскалга-шимелдези-биле кады киргени — агитбригадаларның ажыл-ишчи, амыдыралчы, дайынчы уг-шинин херечизи болган.

Бий-Хем районнуң Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхозунуң төп Культура бажыңының М. Оюнга удуртқан «Челээш» агитбригадазы көрүлдениң тиилекчизи деп бедик атты чедип алган. Ол агитбригаданың совхозтуң парткомунга бадылаткан сценарийин өзүгаар көргүзүү идейлиг болган уран үүлүү утка-шынар талазы-биле бүгү негелделерге дүжүп турар.

Бо чылдың тос айларының дургузунда агитбригада пиитилел-политиктиг, көдээ ажыл-агый темаларынга 48 лекция, беседаны эртиргеп, хову бригадаларынга, фермаларга, малчыннар турлаларынга 40 концерттерни, 20 агитхуудустарны, «Чаңык», «Крокодил» деп шүгүмчүлелдиг хаза солуннарны үндүргеп. Совхозтуң Ээрбек, Хүт, Билелиг салбырларынга «Кызыл тараачын» совхоз—10-гу беш чылда» деп темалыг кежээлерни эртиргеп.

Көрүлдеге ийиги черни Өвүрнүң Культура бажыңының «Чадаган», Улуг-Хем районнуң «Ак-Туруг» совхозунуң Культура бажыңының «Малчын» агитбригадалары үлешкен. Үшкү черни Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунуң «Дүжүт» агитбригадазы алган. Түс-түс жанрлар аайы-биле, режиссура, сценарий, кааскалга, көрүлдеге эки киришкени дээш тускай шаңналдарны база тывыскан.

Агитбригадаларның республика көрүлдезиниң тиилекчилери Красноярскиге эртер зона көрүлдезинге республиканың мурнундан барын киржир.

ЧУРУКТАРДА: «Челээш» агитбригаданың бот-тыйынгыр артистери сценада (үстүнде чуруктар); Чөөн-Хемчик районнуң «Хемчиктиң адлгазы» агитбригаданың «Дүжүт» деп көргүзүү (ортузунда); «Дүжүт» агитбригаданың киржикчизи Мая Монгуш «Лимбилиг кыс» деп танцыны күүседип тур.

В. СЕМЕНКОВИЧ биле А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотолары.

ОЛИМПИЙ ПРАКТИКАЗЫНДА ЭҢ-НЕ БАШТАЙ

— Олимпий оюнларын организастаарын Делегейниң Олимпий Комитединиң дүрүмнерин өзүгаар чорудар болзадаа, Олимпиада бүрүзүнде катаптаттынмас онзагай үүлдер бар болур. Москвага болур оюнар база-ла тускай ылгалдыг болур—деп, 1980 чылда олимпий наймысылалы кылдыр Москваны шилип алганындан бээр ийи чыл болганынга тураскаагаан парлалга конференциязында «Олимпиада —80-ниң» Оргкомитединиң даргазының бирги оралакчызы, ДОК күүскомнуң кежигүү Виталий Смирнов чугаалаан.

Москвага болур оюнларның нинги планы ам тодаттынган. Олар июль 19-тан август 3-ке чедир болур. Москвадан аңгыда маргылдаалар Таллинге (парустуг маргылдаа), а ол ышкаш Ленинградка, Киевке болгаш Минскиге (бут бөмбүү талазы-биле баштайгы шилилге оюнар) болгулаар. 100 ажыг чурттардан келир 12 муң хире атлеттер спорттуң 21 хевирлеринге 199 үүлдерге маргылдааларны чорудар деп турар. 2500 совет болгаш 1000 даштыкы арбитрлер маргылдааларга бараан болур. Парлалга төвүнге чеди муң чедир журналистер чалаттырар. Хөй сапныг москвачылар-биле кады чартык миллион хире туристер, ооң иштинде 300 муң даштыкы туристер олимпий старттың херечилери болур. Москва Олимпиадазының телевидение көрүкчүлери, тускай эртемниглериң санап турары-биле алырга, ийи миллиард кижи чеде бээр.

Москвага болур оюнлар бодунуң спорт программазының талазы-биле Монреальга болган оюнардан шоолут ылгалбас: хөрөөжен командаларга шөлге хоккей талазы-биле маргылдааларны үүгле немеп каан. Ынчалзажок ол болза «Олимпиада-80-ниң» үүгле улут эвес ылгавыр үүлү болур.

«Олимпиада—80-ниң» Оргкомитединиң хөй херектерин болгаш планнарын «эң-не баштай» деп демделээн. Чижээ, оюнларны хандырарынга эргежок чугула амгы үениң техниктиг чепсек-херектелдерин эң-не дээрелеп шилип алыр сорулга-биле олимпий практиказынга эң-не баштай организакчы хоорайга «Олимпиадага —техника» деп делегей делгелгезин чоруткан. Аңаа 22 чурттардан 312 фирмалар болгаш бүдүрүлге черлерн киришкен. Делгелгеге олимпий Москвазының чагыларын күүседириңе керөөлерни чарарын баш удур көрүп турар бежен хире меморандумнарга база протоколдарга ат салган.

— Ол делгелгени үүгле ажыл-херек талазы-биле үнелеп болбас. Олимпий оюнларын бис делегейниң кады ажылдажылгазынга калбак делгемни ажыдын турар бүгү-делегей шуулганы кылдыр үнелеп көрүп турар бис. Ол ужур-утка-биле алырга, Москвага болган делгелге үүгле спортка эвес, харын-даа делегейниң экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзааларын калбартырының херөөнге эки салдарлыг болган — деп, Виталий Смирнов чугаалаан.

Оюнларны организастаарының практиказында эң-не баштай маргылдааларны бедик мергежилдиг судьялар-биле хандырарының айтырыын конкурстуң дузазы-биле шиитпирлээр. Бистиң чуртувуста «Олимпий арбитри» деп чарлаттынган конкурстуң хөй чадалы бир чададан өскезинге чедир 2,5 муң эң-не мергежилдиг база эки белеткеттинген судьяларны шилип алыр дээш 3,5 миллион судьяларны шылган көөр.

«Олимпиада—80-ниң» Оргкомитеди оюнларны эң аки чанчылдар өзүгаар эрттирерин эвес, харын-даа ону хереглеп турар хөгжүүн орар чурттарның олимпий национал комитеттеринге массалыг спортту хөгжүдүринге болгаш ататтерни белеткээринге дуза көргүзөрин бодунуң сорулгазы кылдыр саналаан. Чижээ, совет спортчу организациялар ССРЭ-ге Азия, Африка болгаш Латин Америка чурттарындан келген спортчуларны ооредир. Олар ооң соонда боттарының чурттарынга баргаш, тренерлер, методистер болуп ажылдаарлар. Москвага болур оюнларның дутайында информация литературазы-биле кады ол чурттар янзы-бүрү методиктиг сүмелерни, ооң иштинде эң-не бодүүн спорт тудугларының шыйыгларын база схемаларын алырлар. Олимпий оюнларын организастаарын ынчаар көөрүп ДОК чаңгыс үн-биле үүлдүгзүүнүн көрген.

Ам бо хүн безин спорт талазы-биле сураглыг экспертер Москвага болур оюнларны организастаарынга хөй үүлдерни делегейниң олимпий шимчэшкининиң практиказында эң-не баштай кылып турар деп демделээннер.

Сергей ПОПОВ,
ПМА-ның спорт талазы-биле тайылбырлакчызы.

Сонуургактарга

ЧОЛААЧЫ ЧОК АВТОМОБИЛЬ

Арменияда Джогаз суурнуң кудумчуларында маңнап турар чолаачы чок кызыл «Запорожецти» көргеп кижи ону сонуургаваас арга чок. Ол тар, ээр-дагыр оруктарга башкарыкчылыг чүве-биле демей халдып турар.

Ону чогааткан кижи школаның физика башкызы Генрих Арзуманян болган. Чолаачы чок машинаны ол радиохарылзаа дамчыштыр ийи чыл башкарып келген. Амгы үеде Генрих ук «Запорожецти» чаарби беш километр чедир башкарар телеаппаратураны чогаадып турар.

Аныяк педагог ооң аңгыда янзы-бүрү үүлдерни чогааткан. Ооң мунуп чоруур машиназын башкарып чорааш, черле удуп шыдавас сен. Чаа-ла каракты шийип бар чыдырында-ла, «Удува» дээн бижиктиг табло хып кээп, шимчедикчи өже бээр. Машина иштинге улус таакпылап каптарга безин ону медээлеп турар.

Арзуманяниың чогааткаы «таныныл» ооң машиназынче өске кижи база чагдатпас. Келген кижи бир метр хире чоокшулап келирге, орээлинде олурган Генрихче ону тускай радиотелефон дамчыдыптар. Ол хамаан чок 50 километр ыракта машиназы-биле ол харылзажып турар.

Ооң аңгыда физика башкызы «ээлдек-эвилен» болгаш «сагыш-човангыр» приборларны база чогааткан. Чижээлээрге, аалчы кижи эжикти соктап безин четтикпейн чыдырда-ла эжикти ажыдып, кпрериче чалаар херекселдиг, ийи дугаары—дүне чаш уруг оттуп келири билек, «Авай, авай!» деп алгыра бээр.

Мындыг янзылыг чаарби ажыг солун херекселдерни аныяк башкы чогааткан.

А. АХУМЯН.

* * *

Дөртен чыл дургузунда

Шилдиг даазаларда ногаан горох, морковь, варенье чер иштинге дөртен чыл иштинде чыдып келгени кайгамчык. Шак ол элдептиг ыныжамырны Смильтине деп балыкчы суурнуң чурттакчызы С. Гирдвайнене тыпкан. Ол арыг элезин алыр дээш чер онгарлап чыткаш аңаа таваржы берген.

Ук тывышты Литваның Аш-чем үлетүр министерстволунуң төп лабораториязына шинчилээн. Эртемденнер түс черде элезиниң кайгамчыктыг шынарын сонуургаш, аңаа аш-чем аймаан «консервалап» болурун тодаткан. Шак ынчаар шыгжаан чем элээн каш чылдарның иштинде черле үрелбес.

В. БАЧЮС.

◆ СПОРТ ◆ СПОРТ ◆ СПОРТ ◆

В. КОВАЛЁВ ТИИЛЭЭН

Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозта хову-трактор бригадазының бригадири, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Василий Оюнович Янчат аттыг шаңнал дээш хаак маргылдаазын Таңды районнуң спортчулары 1973 чылдан тура эрттирип эгелээн.

Чаңчыл болган эртиг турар ол маргылдаага киржир дээш республика наймысылалының, Хову-Аксының шилиндек хаакчылары эрткен дыштаныр хүнде Таңды районнуң төвү Бай-Хаак суурга чыглып келгеннер.

Эр улус 10 километриниң хаак оруунга маргышканнар. Маңаа чемпион ат дээш спортчу демисел республиканың шыырак хаакчылары Владимир Ковалёв (Хову-Аксы) биле Виктор Золотухин (Бай-Хаак) оларның аразында болган. Маңаа бедик арга-дуржулгалыг хаакчы В. Ковалёв тиилээн. Ол айыткан хемчээлди 40 минута 53 секундада эрткен.

Хөрөөжен хаакчылар 5 километрге чарышканнар. Бай-Хаакта уругларының спорт школазының кежигүү Людмила Кудрявцева ук маргылдаага эки белеткенгенин көргүзүп, 5 километрни 24 минута 23 секундада эрткеш, бирги черни бүзүреллин-биле чаалап алган. Хову-Аксыдан келген Галина Дударева биле Бай-Хаактың спортчузу Лариса Носкова ийиги, үшкү черлерни алганнар.

Бай-Хаакта уругларының спорт школазының хаакчылары команда талазы-биле бирги черни алгаш, шилчилер кубокту мөнгезин-биле боттарында арттырганнар.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: 10 километрге тиилээн В. Ковалёв.

СПОРТ АЖЫЛЫН ЭКИЖИДЕР

Күш-культура болгаш спорт-кижиниң кадыкшылынга ажыл-агыйжы болурунга, чогаадыкчы ажыл-херөөнге удур дузалаар дээрги чугаажок. Республикада эң-не хөй чурттакчылыг черлериниң бирээзи, келир үеде кайгамчыктыг чаа тудугларлыг Улуг-Хем районда бо ажыл-ишти кылып турар алдын холдуг кижилер ортузунда күш-культура болгаш спорт ажылы канчаар тургустунганын чоокта чаа болуп эрткен районнуң «Урожай» эки тура спорт пиитилелиниң отчёт соңгулдалыг конференциязында плеткелчи В. Шыырап эки таладарны айтып плеткезе-даа, ажыл-херек-биле районнуң спортчулары чөпсүнмейн конференцияга хөй айтырыгларны салып, чөптүг саналдарны шүгүмчүлел-биле бергеннер.

Спорттуң национал хевирлеринге РСФСР-ниң спорт мастери, тываның хоочун мөгелериниң бирээзи Ондар Сюрроол «Районда спорт ажылының багайының бир чылдагаанын үстүү органнарның дуза чедарбейн, ыпаар сагыш салбазында. Чижээ, болуп турар маргылдааларның шыпары куду, аңаа СЭКП райкомундан, районнуң күүсекчи комитединден командалар ойнаар хамаан чок, байыр чедирип чылыг сөс сөглеп чытканыл кижи көрбеса— дээн. Ол шыны. Каш чылдар мурнунда үстүпде удуртур организациялардың командалары волейболга, тыва хүрешке идепкейлиг киржип, ажылчы чонну бо чаагай херекче баштап турганы ам чоктанчыг апарганы районда спорт ажылы алачайгаарлаашкынче киргенин бадыткан турар.

Хоочун дагдыныкчы, районнуң радио дамчыдылгазының редактору Д. Арапчаанын саналы бо: «Мен районнуң спорт комитединиң даргалары-биле чаңгыс кабинетке барык-ла он беш чыл ажылдап тур мен. Соолгу ийи-үш чылда он дөрт дарга солушту. Районда спорт ажылының багайы—районнуң күүсекчи комтеди кадрлар-биле ажылды кошкак тургускаанында, ол кижилериниң амыдыралынче саглыш салбас, боттуг негелде чогунда. Ынчангаш хөй даргалар солчур, спорт ажылы багай, кем-херек-даа үүлгедир чоруктар тыптыы көөрү аныяктарның хостуг шагын шын организаставаан турарында» —деп, ол чөптүг шүгүмчүлээн. РСФСР-ниң спорт мастери Шогжал Хүлер-оол районнуң «Урожай» эки тура спорт пиитилели мынчага чедир календарь план чок ажылдап турар деп бодунуң саналынга чугаалаан.

Эш-өөрүүн саналын деткиири шынан-ла шыныыт. Улуг-Хемниң мөгелери, волейболистери, челер-маңнаар аттары ам-даа когу үүлбээн, дээштиг ажыдарны чоруткаш, мурнунда дег эки спортчу чедиишкиннерни чедип алыры кымга күзенчиг эвес дээр! Конференция шүгүмчүлелдиг байдалга, бедик деңнелге эрткен.

Районнуң «Урожай» эки тура спорт пиитилелиниң даргазынга В. Шыырапты соңгаан.

Б. МОНГУЛ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

1977 ЧЫЛДЫҢ СОЛУННАРЫН ЧАГЫДАРЫ УЛАМЧЫЛАП ТУРАР

НОМЧУКЧУЛАР!

«ШЫН»

солунну чагыдып алынар!

Аңаа бижидилгени харылзааның бүгү салбырларында болгаш белдирлеринде, ажылдаар чернин аайы-биле парлалганын хөй-ниити тарадыкчылары хүлээп ап турар.

Чагыдылганың өртээ: чартык чылда 3 рубль, чылда 6 рубль.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 23-ТЕ

МОСКВАДАН

8.00—Югослав Социалистиг Федеративтиг Республиканың улустарының культуразының ССРЭ-де хүнпериниң ажыдышкыны. Кремльдиң съездилер ордузундан дамчыдылга.

9.45—Концерт. Улустуң аллгалары.

10.00—«От-бүлеге чугаа».

10.30—«Чер-чуртумга ынак мен». Телеочерк.

11.00—«Горнистер, кыйгыта харыылаңар!»

11.45—Уругларга фильм. «Улуг удур туруушкун». Уран-чечен телефильм, 1-ги серия.

12.50—13.00—Чаңсар.

13.00—Медээлер.

13.10—«Венесуэла» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүлгези.

КЫЗЫЛДАН

13.40—«Ындыг аңгы-аңгы аажы-чаңнар». Телефильм.

МОСКВАДАН

14.40—А. Вампилов —«Чулимскиге эрткен чайын». Москваның М. Н. Ермолова аттыг театрының фильм-шивазиниң баштайгы көргүзүлгези.

17.00—«Ye». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

17.30—«Дин Рид... Монолог». Телефильм.

18.05—Тываның телевидение болгаш радио дамчыдылга комитединиң симфония оркестриниң концерти.

18.35—Киножурнал.

18.45—Телемедээлер.

19.00—«Арынны шойбейтир». Телефильм.

19.15—«Челээш». Дамчыдылга.

19.45—Телемедээлер.

19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—Медээлер.

20.15—«Венесуэла» деп документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүлгези.

20.45—Москваның Күрүне университединиң Культура бажыңының академиктиг хорунуң концерти.

21.15—«Сибирьниң мурнуу чугунде ындыг чер бар». Документалдыг телефильм.

21.30—Клемент Готвальд. Төрүттүнген хүнүндеи бээр 80 чыл болганынга.

21.50—«Мээн улуг акым». Уран-чечен телефильм.

23.00—23.30—«Ye». Информастыг программа.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының дыннадыр турарын өзүгаар алырга, бүгүн республикага бүргеп, аязыр, хар чагбас. Соңгу районнарга быскан хар чаар. Барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы даглыг черлерге 8—13, өскелериниге 12—18 градус соор.

Кызылга токар булуттаар, чагбас. Чөөн чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 0—5 метр чедер. Агаарның температуразы 14—16 градус соок болур.

Редактор
В. С. ШАРАВИИ

КИНО

НОЯБРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Зорро» (2 сериялыг) 9.15, 13.30, 16.00, 18.30, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Малахов базыры» 9.15, 11.00, Киноклуб «Элээди уруг болгаш хоойлу» 15.00, 17.00, «Робин Гудтуң согуннары» 12.40, 19.10, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шын шиидилге ордузунда бузуруушкун» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Торганың бажы аарыгас» 15.00, «Салымчолдуң шоодуу» (2 сериялыг) 16.50, 19.40 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда киллизиниң 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-54, партийжи амыдырал киллизиниң 2-37-13, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетүр киллизиниң 2-22-64, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация база совет тургузут киллистериниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, секретариат тын 2-23-35, солун келбейн баргаза 2-32-75 телефонче болгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тираж 16332. ЧАГЫГ № 1799.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Пом үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01453.